

Ellenségeskedés a dunántúli evangélikusok és reformátusok között az 1630-as években

Szvittek Róbert József

„Mikor [Kanizsai Pálfi János református püspök] arról értesült, hogy Muraközi György kiskomáromi lelkész a szigetvári török agával levelezett, azonnal felkérte Sárkány István kiskomáromi főkapitányt, hogy vessese börtönbe. Pedig azt kérte a jámbor az agától, hogy a *lábodi* lelkészt, valami Galát, másképpen *Szobi Györgyöt*, mivel azt tanítja, hogy a lisztből lett, vas között sült kenyér habja imádandó, hogy Isten legyen, tiltsa ki falujából.”¹ A Dunántúli Református Egyházkerület 20. század elején írt monográfiájában Thury Etele teljes részletességgel feldolgozta a Dunántúli Református Egyházkerület protokollumát, amely az 1612 és 1658 között megtartott zsinatok jegyzőkönyveit tartalmazza.² Ugyanő a kezdetektől 1628-ig terjedő jegyzőkönyveket is közölte.³ A feldolgozás során azonban a protokollum 273–286. oldalain fellelhető iratok ismertetését gondosan elkerülte.⁴ Ennek oka, hogy az említett iratok főként Kanizsai Pálfi János⁵

¹ THURY ETELE: A Dunántúli Református Egyházkerület története. I. Pápa, 1908. Reprint: Pozsony, 1998. (továbbiakban: THURY, 1998.) 277. p.

² Az irat az Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár (továbbiakban: EFK.) Batthyány-gyűjteményében található a következő jelzeten: Cat. VI. Relig. Tit. III. k. No. 1.

³ THURY ETELE: [Cím nélkül] XXII–XXXIV. In: *Magyar Protestáns Egyháztörténeti Adattár*, 1908. 115–197. p. (továbbiakban: THURY, 1908); Uő: Adatok a dunántúli reform. egyházkerület történetéhez. I–II. In: *Magyar Protestáns Egyháztörténeti Adattár*, VIII. 1910. 1–105. p.; IX. 1910. 35–112. p. (továbbiakban: THURY, 1910/a-b.)

⁴ A levelezés a protokollumban az 1632. június 22. és 24. között Pápán megtartott zsinat jegyzőkönyvét tartalmazó részhez került bemásolásra.

⁵ Kanizsai Pálfi János (1582 k.–1641). Iskolai tanulmányait 1601-től Fertőszentmiklóson, 1603-tól Csepregen, 1605-től Kőszegen és 1607-ben néhány hétig Komáromban végezte, majd a somorjai iskola rektora lett. 1609–1610-ben a heidelbergi egyetemen tanult, ahonnan visszatért Somorjára rektornak. 1611-ben komáromi rektor, 1612-től pápai lelkész és esperes is volt. 1617-ben a Dunántúli Református Egyházkerület jegyzőjévé választották. 1626-tól németújvári lelkész és 1629-től az egyházkerület püspöke. A katolizált Batthyány Ádám 1633 végén kitiltotta birtokairól a püspököt, így 1634-től Kiskomárom lelkésze lett 1639-ben bekövetkezett agyvérzéséig. Páparra vonult vissza családjával, itt érte a halál. Ismert irodalmi tevékenysége is, számos leveléről, verséről, beszédéről és prózai munkájáról tud a szakirodalom, bár ezek egy része nem maradt fenn. MAKAR JÁNOS: Kanizsai Pálfi János élete és munkássága. New Brunswick, 1961. (továbbiakban: MAKAR, 1961.) 9–30. p.; Régi magyar költők tára. XVII. század 8. Bethlen Gábor korának költészete. Sajtó a. r.: Komlovszki Tibor – Stoll Béla. Bp., 1976. (továbbiakban: RMKT. XVII/8.) 182–187., 528–532. p.; ZOVÁNYI JENŐ: Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon. Szerk.: Ladányi Sándor. Bp., 1977. (3. kiadás) (továbbiakban: ZOVÁNYI, 1977.) 291. p.; A Dunántúli Református Egyházkerület prédikátorai és rektorai. I. 1526–1760. Szerk.: Köblös József – Kránitz Zsolt. Pápa, 2009. (továbbiakban: KÖBLÖS–KRÁNITZ, 2009.) 436. p.; SZÖGI LÁSZLÓ: Magyarországi diákok németországi

református és Kis Bertalan⁶ evangélikus püspök között 1631 és 1632-ben folyó levelezést tartalmazzák, amelyből a Zala és Somogy megyei, nagyrészt oszmán fennhatóság alatt lévő protestáns felekezetek közötti viszállyról szerezhetünk tudomást.⁷ Dolgozatunkban ezen iratok közzétételére, és ezek segítségével a lakosság vallási hovatartozásának bemutatására vállalkozunk.

A reformált egyházak a Dunántúlon az egyre erősödő viták ellenére közös keretek között, egy püspök irányításával működtek a 16. század végéig. Az evangélikus és református egyház között a végleges szakításra az 1591. évi csepregi zsinaton került sor az úrvacsoratan kérdésében vallott különböző nézeteik miatt.⁸ A két egyház között a szakítás után sem csitult az ellenségeskedés, amely egyfelől teológiai vitákban, elsősorban az úrvacsoráról írt munkáikban érhető tetten. Ezek szerzői között megemlíthetjük az evangélikusok részéről Zvonarics Mihály sárvári esperest, fiát, Györgyöt, vejét, Lethenyi István sárvári rektort, a reformátusok részéről pedig Kanizsai Pálfi János esperest, majd püspököt és Pécselyi Király Imrét. Esetünkre tekintettel a legfigyelemreméltóbb az az írás, amelyet Kanizsai Pálfi János püspök írt Kis Bertalan püspöknek egy levelére *Fantom fant, azaz Sárvári püspöknek kozmás levelére való választétel* címmel 1632-ben.⁹ Sajnos sem a levél, sem az arra adott válasz nem maradt fenn.¹⁰ Másfelől a két egyház igyekezett egymás prédikátorait átcsábítani saját egyházuk követőjévé, mely által új híveket is szereztek, illetve ha erre nem volt lehetőség, akkor minden eszközt felhasználtak a lelkészek ellehetetlenítésére.

egyetemen és akadémiákon, 1526–1700. Bp., 2011. 126. p. (Itt születési időpontja 1585.)

- ⁶ Kis Bertalan (1590 k.–1646). A sárvári és csepregi iskolák után 1609-ben Wittenbergben tanult, majd hazatérve a csepregi iskola rektora lett. 1612-től Szakonyon, majd Nagycenken lelkész. 1619-től Nádasdy Pál udvari papja, 1624-től a Dunántúli Evangélikus Egyházkerület jegyzője, 1625-től sárvári prédikátor és az egyházkerület püspöke. 1643-ban katolizálását követően Nádasdy Ferenc elűzte birtokairól a protestáns lelkészeket, így Répcseszentgyörgyre költözött, ahol néhány év múlva meghalt. PAYR SÁNDOR: A dunántúli evangélikus egyházkerület története. Sopron, 1924. (továbbiakban: PAYR, 1924.) 63–64., 140., 299., 655–656. p.
- ⁷ Erre utalt Thury akkor is, amikor a katolizáló Batthyány Ádám rendelkezései következtében Kanizsai Pálfi János és a földesúr birtokain élő reformátusok elüldözését ismertette: „Az elsőről, a testvérharcról nem szólok most, úgyszólván csordultig megtelik a másodikkal [ti. Batthyány Ádám katolizálásával – A Szerző] a keserű pohár.” THURY, 1998. 297. p.
- ⁸ THURY, 1998. 91–112. p.; MAKAR, 1961. 8. p.; FABINY TIBOR: A Magyarországi Evangélikus Egyház rövid története. Bp., 1997. 23. p.
- ⁹ ZOVÁNYI JENŐ: A magyarországi protestantizmus története 1895-ig. I. Máriabesnyő-Gödöllő, 2004. 238–239. p.; RMKT. XVII/8. 523. p.
- ¹⁰ E pengeváltásnak a részleteiről ír Lethenyi István *A kálvinisták magyar harmóniájának, azaz az augustana és helvética confessiók articulúsinak Samarjai János kálvinista praedicator és superintendens által lett összehasonlításának meghamisítása* című, Csepregen 1633-ban megjelent munkájában. Így tudható, hogy Kis Bertalan püspöknek egy 1632. áprilisában írt levelére született meg Kanizsai Pálfi János *Fantom fantja*, amelyben az evangélikusoknak azon tanát gúnyolja, amely szerint Krisztus mindenütt jelen van. – Régi Magyar Könyvtár. I. Szerk.: Szabó Károly. Bp., 1879. 626. p.; PAYR, 1924. 764–765. p.

Református prédikátorok felekezeti váltása indította arra Paksi Istvánt,¹¹ a kiskomári vár, és Eperjesi Murakózi (másként Jagonics) Györgyöt,¹² a mezőváros lelkészét, hogy 1631. február 12-én levelet írjanak a szigetvári Zülfikár ágához – aki Lábod település szpáhija volt –, melyben jelezték, hogy a lábodi prédikátor, Szobi Gergely¹³ evangélikussá lett. Arra kérték az agát, kényszerítse vissza az alsó-baranyai püspök fősége alá¹⁴ a lelkészt, vagy ha nem engedelmeskedik, büntesse meg és űzze el a faluból. A lábodi lelkész mellett ugyanezzel a taranyi papot is megvádolták.¹⁵ (1. sz. levél.) A lelkészek a gyülekezet visszaszerzésének nem a legszerencsésebb módját választották, amikor a település török földesurához fordultak. Tettükkel valószínűleg elejét szerették volna venni annak, hogy a hódoltság területén lévő református hitközségek egy részét is elveszítsék, amelyre az 1610-es évek végétől az egyházkerület vízlendvai, németújvári és körmendi egyházmegyéjében számos település esetében már sor került. Az 1630-as évek elejére ugyanis az ottani gyülekezetek közel 30%-a elhagyva református vallását az evangélikus egyházhoz csatlakozott.¹⁶

Az evangélikusok, miután a kiskomári lelkészek levele a török aga válaszával¹⁷ együtt a kezükbe került, az egyházkerület püspökéhez, Kanizsai Pálfi Jánoshoz fordultak, és az áttért lelkész, valamint az általa megszerzett gyülekezet védelme érdekében támadásba lendültek. Kis Bertalan azt kérte püspöktársától, hogy minél előbb büntesse meg a két kiskomári lelkészt (2. sz. levél.). Az ügy mielőbbi rendezése azonban egy nem várt, véletlen esemény miatt meghíúsult, amikor a történetek megbeszélésére a levelek máso-

¹¹ Paksi István 1621-től szentlőrinci, 1624-ben bödőgei, 1626-ban felsőöri, majd szentgróti, 1628-tól Kiskomár végvári, 1634-től kecskeméti lelkész. Az Alföldről visszatérve 1640-ben alsóörsi, 1642–1643-ban kupi prédikátorként említik. PAYR, 1924. 450. p.; THURY, 1910/b. 59., 87. p.; THURY, 1998. 311–313., 333., 342. p.; KÖBLÖS–KRÁNITZ, 2009. 537. p.

¹² Jagonics György 1628-ban szentmiklósi, léghéköbb 1631-től 1633 májusáig Kiskomárom városi lelkész. 1633–1635-ben sóskúti, 1640-ben polányi lelkészként említik, akit még ebben az évben a kenesei gyülekezetbe helyeztek át, ahol még 1642-ben is szolgált. THURY, 1910/b. 108. p.; THURY, 1998. 333–334.; KÖBLÖS–KRÁNITZ, 2009. 516. p. Kiskomári vár: A mai Zalakomár (Zala megye) területén fekvő egykori végvár fontos szerepet töltött be a török elleni védelmi rendszerben. Neve többféleképpen fordul elő a forrásokban és a szakirodalomban, így Komár, Kiskomár, Kiskomárom néven is nevezik. A vár mellett feküdt a mezőváros, amelyet Komárváros, Kiskomárom mezőváros/város néven is neveztek.

¹³ A lábodi lelkész nevét tévesen fordította Thury Etele Szobi Györgyként, valójában Szobi Gergely (Gregorius Szobi). Ugyanezt a hibát elkövette: BECK GERGELY: A belsősomogyi ref. egyházmegye története. I. Kaposvár, 1935. 44. p.; SZVITEK RÓBERT JÓZSEF: Egyházi élet a kiskomári végvárban a 17. században. In: *Történeti Muzeológiai Szemle*, 2007. 36. p.; KÖBLÖS–KRÁNITZ, 2009. 208., 624. p.

¹⁴ 1629-ben a Somogy vármegye keleti felén lévő református gyülekezetek közül több az alsó-dunamelléki egyházkerülethez csatlakozott, azonban Lábod nem tartozott ezek közé a gyülekezetek közé, hanem megmaradt a dunántúli egyházkerületben. KÖBLÖS–KRÁNITZ, 2009. 71., 74. p.

¹⁵ THURY, 1998. 277. p.

¹⁶ KÖBLÖS–KRÁNITZ, 2009. 62–68. p.

¹⁷ Ennek tartalmáról nincsenek adatok.

latával együtt Kanizsai püspökhöz küldött Serényi György¹⁸ esperesnek Rohoncon ellopták a lovát, így nem tudott személyesen találkozni a református püspökkel (3. sz. levél.).

A sárvári püspök 1631. június 11-én Keresztúron a leveleket megmutatta az evangélikusok legnagyobb dunántúli patrónusának, Nádasdy Pál főgenerálisnak,¹⁹ valamint Sárkány István kiskomári főkapitánynak.²⁰ Ezzel a történetek rendezésébe az egyházi mellett bevonta a világi hatóságot is. A kiskomári főkapitány kivizsgálta a levélírás körülményeit, és mivel az törökösségnek számított,²¹ amely felett világi ítélőszék, a seregbíróóság ítélkezett, akár katona vagy polgári személy követte azt el,²² a főkapitány elfogattatta a tettét elismerő Jagonics Györgyöt (ld. 3. sz. levél), de a két egyház tagjainak jelenléte nélkül nem akart ítélkezni a fogoly felett. A vizsgálat hatására a másik levélíró, a Kiskomár várbeli lelkész, Paksi István visszakozott, így ellene megszűnt az eljárás.

Kanizsai Pálfi János bizonyára érezte a komárvárosi lelkész tettének súlyosságát, mert hosszasan halogatta a büntetésről való döntést. Végül úgy határozott, hogy a kérdésben nem egymaga fog ítéletet hozni, ezért ez ügyben 1631. szeptember 8-ra Pápára összehívta néhány lelkésztársát. A tanácskozás végül csak annyit állapított meg, hogy nem fogják büntetlenül hagyni a történeteket, és kijelentették, hogy lelkésztársuk tettét nem helyeslik, azzal nem értenek egyet, cselekedetéről semmiféle tudomásuk nem volt, és a levelet engedélyük nélkül írta. Ezt Kanizsai püspök lelkésztársával, Latinides Jakabbal²³ megüzente az evangélikus püspöknek, aki azon-

¹⁸ Serényi György az erdélyi Tordáról érkezett a Dunántúlra. Előbb szombathelyi parókus és kanonok volt, de áttért az evangélikus hitre. 1620-tól légrádi lelkész, majd Batthyányné Lobkowitz Poppel Éva udvari lelkésze. 1631-től kövesdi lelkész és egyházkerületi jegyző, 1634-től cenki prédikátor. PAYR, 1924. 129., 426–427. p.

¹⁹ Nádasdy Pál (1598–1633) 1622 és 1633 között „Dunántúli” kerületi főkapitány, 1627 és 1633 között egyidejűleg a Kanizsával szembeni végek főkapitánya is. PÁLFFY GÉZA: Kerületi és végvidéki főkapitányok és főkapitány-helyettesek Magyarországon a 16–17. században. (Minta egy készülő főkapitányi archontológiai és „életrajzi lexikonból”.) In: *Történelmi Szemle*, 1997. 2. sz. (továbbiakban: PÁLFFY, 1997.) 269, 280. p.

²⁰ Sárkány István 1603 júliusától a kiskomári vár vicekapitánya, majd 1617-től 1636-ban bekövetkezett haláláig főkapitánya. SZVITEK RÓBERT JÓZSEF: Kiskomárom végvár szerepe a dél-dunántúli védelmi rendszerben. (Doktori disszertáció. ELTE, 2008.) 44., 201. p.

²¹ A törökösség leggyakoribb előfordulási eseteit ismerteti SZAKÁLY FERENC: Mi számított a XVII. századi Hódoltságban törökösségnek? In: *A török orientáció a XVII. századi magyar politikában. Tudományos emlékülés, 1983. március 25–26.* Szerk.: Németh Péter. Vaja, 1985. 52–62. p. Egy témánkhoz közelebb álló példát, a gyöngyösi katolikusok és reformátusok között 1667–1668-ban lefolyt ispotály-pert mutat be: SZAKÁLY FERENC: A gyöngyösi ispotály-per 1667–1668-ban. (A „törökösség” fogalmának értelmezéséhez.) In: *Archivum. A Heves megyei Levéltár Közleményei.* 10. Szerk.: Kovács Béla. Eger, 1981. 5–19. p.

²² VARGA J. JÁNOS: Szervitorok katonai szolgálata a XVI–XVII. századi dunántúli nagybirtokon. Bp., 1981. (Értekezések a történeti tudományok köréből, 94.) 151. p.

²³ Latinides Jakabot 1618-ban avatták lelkésszé a szentlőrinci zsinaton, majd 1623-ban dobronoki, 1624–1625-ben szentkirályi, 1627-ben csákányi, 1628–1629-ben sorokpolányi, 1632–1640-ben kajdi lelkész. 1633-ban a Dunántúli Református

ban erről írásos tájékoztatót kért, amit a következő zsinaton ismertethet. A református superintendens ezért 1631. szeptember 29-én mindezt megírta neki, melyben arról is értesítette, hogy a pápai tanácskozásról személyesen tájékoztatta Sárkány István főkapitányt is, és kérte tőle, hogy tartóztassa le és veresse vasba lelkésztársukat, amit az meg is tett, így megkezdték lelkésztársuk megbüntetését (Ld. 4. sz. levél.).

A kiskomári főkapitány viszont arra kérte Kanizsait, jelöljön meg egy napot, amikor Kiskomárban törvénykezhetnek a lelkész felett, mivel nem engedte, hogy máshol ítélkezzenek Jagonicsról (Ld. 5. sz. levél.). A főkapitány tisztségéből kifolyólag a helység patrónusa is volt, ezért ragaszkodott ahhoz, hogy a Jagonics feletti ítélkezés Kiskomárban történjen meg (Ld. 9. sz. levél.). Ezzel a református püspök is egyetértett, a törvénykezési nap kiválasztására ismét Pápára utazott, és lelkésztársaival együtt úgy döntött, hogy november 10-én tartsák meg a tárgyalást, amelyről tájékoztatta is az evangélikus püspököt, és mint vádló felet, meghívta a törvénynapra. A főkapitány – mivel a komárvárosi gyülekezet többször kérte prédikátora szabadon bocsátását, hogy szolgálatát elláthassa – a törvénynapig a komárvárosi polgárok kezességével szabadon szerette volna bocsátani Jagonics Györgyöt. Kanizsai püspök ehhez csak evangélikus püspöktársa beleegyezésével járult volna hozzá, aki azonban nem reagált se a meghívásra, se a kérésre (ld. 6. sz. levél), hanem értetlenségének adott hangot, mivel furcsállotta azt, hogy ha a kiskomári főkapitány fogatta el a komárvárosi lelkészt, és nem akarja elengedni, akkor, mint világi hatalom, Sárkány István ítélkezzen felette. Ha pedig Kanizsai püspök ítélkezhet felette, akkor miért nem viheti el Kiskomárból a bűnöst? Kis Bertalan azt javasolta, mivel Jagonics vétke egyértelmű, azt maga sem tagadta, Kanizsai érje el, hogy először ő ítélkezessen felette, utána a főkapitány már tudni fogja, hogy mit tegyen a vétkessel (Ld. 7. sz. levél.).

Ezt követően a református püspök ismét a halogatás taktikáját választotta, hátha püspöktársa megenyhül, és nem követeli a komárvárosi lelkész megbüntetését. Ezzel fél év haladékot ért el, ám Kis püspök hajthatatlan maradt. Ezért Kanizsai az igazságszolgáltatás lefolytatására 1632. május 12-re Kiskomárba partikuláris zsinatot hívott össze, ahova újfent meghívta Kis püspököt is, jelezve neki, hogy a vitélő szék tagjai és Sárkány István főkapitány is jelen lesznek, hiszen az ügy részben az ő hatáskörükbe tartozik (Ld. 9. sz. levél.).

Az evangélikus püspök érezte, hogy püspöktársa a „hazai terep” előnyeit kihasználva igyekszik az esetet bagatellizálni, ezért nehezményezte, hogy az eset palástolására bevonta a világi peres eljárást az ítélkezésbe – holott annak idején azzal, hogy patrónusuknak megmutatta a kiskomári lelkészek levelét, épp ő tette ezt meg –, továbbá, hogy Kanizsai püspök csak részszinaton hajlandó tárgyalni az ügyet, és annak időpontját úgy választotta meg, hogy azon ne tudjanak az evangélikusok megjelenni, mert akkor tartják csepregi generális zsinatukat (Ld. 10. sz. levél.). Az egymás melletti elbeszélés ismét megtörtént, hiszen a református püspök nem halasztotta el a zsinatot, sőt Sárkány István főkapitány házában előkészített szálláshellyel

Egyházkerület presbitériumának a tagja. – EFK. Cat. VI. Relig. Tit. III. k. No. 1. fol. 271., 353., 369; THURY, 1910/a. 20. p.; THURY, 1910/b. 54., 76., 108. p.; THURY, 1998. 261., 296., 333. p.; PAYR, 1924. 212., 280. p.; KÖBLÖS–KRÁNTZ, 2009. 488. p.

várta az evangélikusok küldötteit, akik természetesen nem jelentek meg, ezért a zsinat nem foglalkozott Jagonics ügyével. Sőt Kanizsai püspök az eset lekicsinylésére, a fősege alá tartozó lelképásztor bűnének kisebbítésére két újabb érvet hozott fel. Az első szerint Szobi Gergely egy Komáromi András, csurgói lelkészhez írt levelében üdvözlését küldte a kiskomári prédikátoroknak, és kijelentette, hogy sem nekik, sem a reformátusoknak nem akar ártani. A püspök második érve szerint Jagonics és Szobi Légrádon Ládonyi Ferenc²⁴ evangélikus esperesnél találkoztak, békésen beszélgettek egymással, és barátsággal váltak el, Szobi még azt is megígérte, hogy tiszteletét tenni elmegy a kiskomári partikuláris zsinatra (Ld. 11. sz. levél.).

A két püspök közti hosszas levelezés itt megszakad, de a református egyházkerületi jegyzőkönyvből tudható, hogy végül az 1633. augusztus 8. és 9. között megtartott vespéremi partikuláris zsinat ítélkezett Jagonics felett. Az eset lezárását segítette, hogy a kiskomári végvár tisztjei közül Sárkány István főkapitány, valamint Lengyel Farkas vicekapitány és Sankó Boldizsár hadnagy is levélben fordult a püspökhöz, arra kérve, legyen elég az eddigi büntetése, és hadd térjen vissza a komárvárosiakhoz.²⁵ A zsinat összefoglalta, mit kell tennie Jagonicsnak ahhoz, hogy bűnbocsánatot nyerjen: Írjon egy könyörgő levelet, amelyben elnézést kér a zsinattól, egy vasárnapi istentiszteleten kövesse meg a Kiskomár várbeli gyülekezetet, valamint ezt követően teljesen rendelje alá magát a püspöknek. Miután Muraközi Jagonics György a zsinat előtt bűnbánatot tartott, és megesküdtött, ha áthágja a törvényeket, az egyházból kivethetik és a lelkészi szolgálatától megfoszthatják, a zsinat visszahelyezte szolgálatába.²⁶

A komárvárosi lelkész ügye lezárásánál hamarabb rendeződött a szóban forgó Lábod település vallási hovatartozásának kérdése. A gyülekezetet az evangélikusoknak nem sikerült megtartaniuk, mert 1633-ban Sági Miklós személyében már újra református lelkésze volt, aki 1636-ig szolgált ott, és a későbbi ránk maradt adatok is református lelkészek jelenlétét említik.²⁷ Az áttért lelkészről, Szobi Gergelyről a levelezésben említetteken kívül semmi mást nem tudunk, neve a későbbiekben nem tűnik fel a két egyház irataiban.

A püspökök levelezésükben a tudomásukra jutott más településeken elkövetett, egymás sérelmére végbemenő felekezeti váltásokat is megvitatták.²⁸ Kétségtelen, hogy az 1630-as évek elején a reformátusok szenvedték

²⁴ 1610-ben Röjtökön lelkész, 1620 körül pedig Lozson szolgált. 1624-ben Lozsról Légrádra került, és a somogyi és zalai maradékgyülekezetekből álló légrádi egyházmegye esperese volt 1639-ig, amikor bűnei miatt az evangélikus egyház kiközösítette. Ennek ellenére továbbra is végzett egyházi feladatokat, de még ebben az évben meghalt. PAYR, 1924. 98., 132., 427., 468., 606. p.; A reformációtól – napjainkig. Evangélikus gyülekezetek, egyházmegyék, kerületek a Dunántúlon. I. Szerk.: Keveházi László. Győr, 2011. 314–315. p.

²⁵ Sárkány István Kanizsai Pálfi Jánoshoz. Komár, 1633. július 4.; Lengyel Farkas és Sankó Boldizsár Kanizsai Pálfi Jánoshoz. Kiskomár, 1633. augusztus 3. – EFK. Cat. VI. Relig. Tit. III. k. No. 1. fol. 305.

²⁶ EFK. Cat. VI. Relig. Tit. III. k. No. 1. fol. 305–306.

²⁷ KÖBLÖS–KRÁNITZ, 2009. 89., 94., 208. p.

²⁸ Egy, témánktól eltérő, de a zsinatokon gyakran tárgyalt, házasságtörés miatti válás kérdésével foglalkozó levél is fennmaradt, amelyet 1631. november 21-én írt Kanizsai

el a nagyobb veszteségeket. Ha az áttérésre biztató szavak nem voltak elégségesek, a lelkészek az erőteljesebb meggyőzési formáktól sem riadtak vissza, melyekben élen járt Csillag Dávid²⁹ és Szakonyi Kóbor János.³⁰ A legkirívóbb eseteket Szobi Gergely követte el, aki az inkei lelkészt háborgatta, a segesdi lelkészhez pedig levelet írt, amelyben ariánusnak³¹ nevezte (Ld. 4. sz. levél.). Az áttért somogyi és zalai egyházak száma oly mértéket öltött, hogy 1631-ben az evangélikusok a somogyi és zalai maradékegyházhoz Ládonyi Ferenc légrádi esperes mellé alesperesnek Csillag Dávidot neveztek ki,³² akinek nemcsak jó helyismerete volt, hanem személyes kapcsolatban is állt az itteni református lelkészekkel, hiszen korábban közéjük tartozott.

A Zala és Somogy megyében ismert áttért települések két tömbben helyezkedtek el. A zalai falvak tömbje³³ – a Szentgrót közelében fekvő Kisgörbő kivételével – a Hódoltság peremvidékén, Kanizsa és Egerszeg között félúton fekszenek, Somogyban – Marcali kivételével – mind az egyházmegye központjához, Légrádhoz közel fekvő falvak.³⁴ A folyamat megál-
lítására lehetett válasz az 1631. május 28. és 30. között Körmenden megtartott református zsinat, ahol 16 pontban összefoglalták az evangélikusok és 7 pontban³⁵ a katolikusok tanításait, amelyekre nemet mondanak, vagy nem helyeslik azokat.³⁶ Érdekes, hogy evangélikus tanítások ellen kétszer annyi kifogásuk volt, mint a katolikusé ellen, tehát jobban tartottak evangélikus hittestvéreiktől, mint a katolikus egyháztól, ami érthető is volt, hiszen az 1630-as évek elején a legtöbb áttért református gyülekezet az evangélikus egyházhoz csatlakozott a Dunántúlon.

Pálfi János Kis Bertalannak. A püspök arról írt, hogy a török fogságból szabadult nánai Csöndör Benedek kérte Kanizsai ítélkezését, mert fogsága alatt felesége, Kövi Ilona házasságtörést követett el, amelyből gyermek is született, majd Rábasebesen hozzáment Borda Györgyhez, akitől szintén gyereke lett. A püspök először a világi hatósághoz utasította a kérelmezőt, de annak rossz anyagi helyzetét figyelembe véve mégis inkább püspöktársához irányította, hogy ő rendezze ügyét, mivel Sebes falu Vág filiája, amely Kis János püspöksége alá tartozik, másrészt pedig a keresztúri evangélikus lelkész adta össze Kövi Ilonát az új házastársával (Ld. 8. sz. levél.).

²⁹ Csillag (Csillagh) Dávid nagyszombati születésű, 1627 és 1631 között dobronoki lelkész. Az 1631. június 25-i csepregi zsinaton áttért a reformátusoktól az evangélikus egyházba. Ugyanekkor gelsei lelkésszé, valamint a somogyi hívek kérésére a somogyi és zalai maradékegyülekezetek alesperesévé választották. PAYR, 1924. 410., 437. p.; KÖBLÖS–KRÁNITZ, 2009. 365. p.

³⁰ Szakonyi Kóbor János, másként Végh Szakonyi János 1625-től marcali evangélikus lelkész. 1632 előtt már surdi prédikátor, de hamarosan újra Marcaliban szolgál, mert e minőségében részt vett az 1636. február 27. és 29. között Kiskomárban tartott református egyházmegyei gyűlésen, és bármennyire is biztatták, hogy térjen át, erre nem volt hajlandó. PAYR, 1924. 482. p.; THURY, 1998. 329. p. Ld. 11. sz. levél.

³¹ Ebben az időszakban ariánusoknak nem az Arius (260 k.–336) által alapított eretnekséget értették, amely szerint a Fiú nem egylényegű az Atyával, mert a Fiú az Atya teremtménye, hanem az unitáriusokra használt megnevezés.

³² PAYR, 1924. 437. p.

³³ Ezek: Gelse, Hahót, Söjtör.

³⁴ Ezek: Csurgó, Marcali, Ötvöskőny, Segesd, Somogyudvarhely.

³⁵ A jegyzőkönyv 8 pontot említ, de hiányzik az 5. pont.

³⁶ EFK. Cat. VI. Relig. Tit. III. k. No. 1. fol. 266–267.

A református püspök az egyházát ért veszteséget úgy igyekezett csökkenteni evangélikus püspöktársa előtt, hogy az áttért lelkészek – név szerint Szakonyi Kóbor János, Csillag Dávid és Czeglédi György³⁷ – életvitelét kifogásolta, ami miatt nem sajnálta, hogy elhagyták a református egyházat (Ld. 11. sz. levél.). Valójában azonban igyekeztek áttért társaikat visszacsábítani, mint tették ezt 1636. február végén, amikor a kiskomári partikuláris zsinaton megjelent Szakonyi Kóbor Jánost próbálták meg a visszatérésre rávenni, de nem jártak eredménnyel.³⁸

Az evangélikusok által elfoglalt gyülekezetek pontos számát a szórványos adatokból nem tudjuk megállapítani. Az egymástól többéves kihagyásokkal megjelenő adatok esetén akár az is előfordulhatott, hogy egy-egy gyülekezet két ismert időpont között felekezetet váltott. Azokról a református gyülekezetekről, amelyek még az 1618. évi összeírásban szerepelnek, de a későbbiekben nincs róluk adat, nem állíthatjuk, hogy evangélikussá lettek, mint például Csokonya, Juta, Lápafő, Mocsolád, Tölyvár. Csak akkor lehetünk ebben biztosak, ha a gyülekezetek megjelennek az evangélikusoknál, mint Kisgörbő, Hahót vagy Gelse esetében. Kisgörbőről 1631. október elején Kis püspök 17 katona segítségével úzi el a református lelkészt, Textoris Mátyást (ld. 6. sz. levél), és ezt követően csak evangélikus lelkészeit ismerjük.³⁹

Ezek mellett voltak olyan gyülekezetek is, amelyeket csak ideiglenesen tudtak átvenni az evangélikusok. Így a már említett Lábod mellett Curgó, ahova 1632-ben Kis Bertalan evangélikus lelkészt avatott fel, de 1634-től újra református lelkészei vannak, Segesd, amelyet Thury 1634-ben mint evangélikusok által elfoglaltat említ, de 1636-ban, 1646 és 1651 között, illetve 1657-ben már református lelkésze van.⁴⁰

Ugyanakkor van forrásunk olyan esetre is, amikor evangélikus lelkész tér át a reformátusokhoz, mint a Szennán fel nem avatott evangélikus lelkészként tevékenykedő Vodarics Mihály, aki 1636-ban tért át.⁴¹ Érdekes Zalanthai Péter esete, aki Kisbajomban volt református lelkész 1625-ben, de 1631-ben a csepregi zsinat Szentkirályra avatta fel evangélikus lelkésznek. Azonban Nagybajomban Laskói Sándor alesperes több lelkész és világi

³⁷ Ceglédi (Czeglédi) György 1601 és 1604 között a heidelbergi egyetemen tanult. Mint galamboki református lelkészt a törökökhöz való átszökés gyanújával 1618-ban Sárkány István kiskomári főkapitány elfogatta, és Veszprémbe vitette Patai István püspökhöz, aki Pápara vezettette, és ott tartotta fogva. Itt Gersei Petheő Margit kedvéért evangélikus lett, ami miatt kiszabadult a börtönből. A szentlőrinci zsinaton 1618. november 3-án a reformátusok határaikból örökre száműzték. 1621-ben a Szabolcs megyei Rakamaz lelkésze, majd visszatért a Dunántúlra és a veszprémi református esperességben lelkész, 1627-ben Szóládon, 1628-ban Gadácson. E levél értelmében 1632-ben már ismét az evangélikusok között található, és valamelyik somogyi gyülekezetnek a lelkésze. Vagy őt, vagy fiát 1643. június 9-én Kis Bertalan a Somogy megyei Udvarhely lelkészévé avatta fel. THURY, 1910/a. 18–19. p.; THURY, 1910/b. 100., 109. p.; PAYR, 1924. 480–481. p.; KÖBLÖS–KRÁNITZ, 2009. 357. p. (Czeglédi György név alatt.)

³⁸ THURY, 1998. 329. p.

³⁹ PAYR, 1924. 454–455. p.

⁴⁰ PAYR, 1924. 482. p.; THURY, 1998. 323., 382. p.; KÖBLÖS–KRÁNITZ, 2009. 271. p.

⁴¹ PAYR, 1924. 474. p.; THURY, 1998. 329–330. p.

ember előtt ismét református hitre tért, és az 1634. június 7-én megtartott kiskomári zsinaton már ismét kisbajomi lelkészként volt jelen.⁴² Kisbajom esetében az is megállapítható, hogy a lelkész áttéréseivel a gyülekezet nem tért át, így a lelkész távozott. Ez történhetett Lábodon is, hiszen amikor Szobi kitöltötte az esztendejét, a gyülekezet más református lelkészt választott. Az említett esetek ellenére a református egyház térítési szándékát az evangélikusok az 1630-as évek elején nagy százalékban sikeresen meghiúsították, amelyhez a patrónusuk, Nádasdy Pál által nyújtott katonai segítséget is igénybe vették (Ld. 4. sz. levél.).

Az evangélikus püspök Jagonics ügyében tanúsított kitartásának, szívós makacsságának és egyháza térnyerésének oka mindenekelőtt az lehetett, hogy 1625-ben a dunántúli reformátusok elveszítették legfőbb patrónusukat, aki nemcsak támogatást, hanem akár katonai segítséget is adhatott volna nekik a más felekezetűekkel szembeni vitáik rendezéséhez. Ekkor ugyanis meghalt a Dunántúl utolsó református főrendje, Batthyány Ferenc, így a birtokain addig háborítatlanul élő reformátusok egyre nehezebb helyzetbe kerültek. A főúr birtokain a lutheránus lelkészek a református eseperek és püspök alá tartoztak. Így ha a birtokain élő két felekezet között súrlódás támadt, az evangélikusok nem tudtak fellépni a református püspök ellen, legfeljebb tiltakozhattak, hiszen a püspök mögött patrónusként ott állt Batthyány Ferenc.⁴³ Halála után a birtokok irányítása özvegye, az evangélikus vallású Lobkowitz Poppel Éva kezébe került, aki a megüresedett református lelkészi állásokba igyekezett evangélikusokat helyezni. Ennek ellenére a birtokok lelkészeinek többsége továbbra is református maradt, akikkel a nemesasszony kénytelen volt kiegyezni. Udvari lelkésszé viszont evangélikus prédikátorokat nevezett ki; csak Németújváron engedte meg – még férje akarata szerint –, hogy Kanizsai Pálfi János személyében református lelkész működjön.⁴⁴ A nagyasszony gyermekeit is evangélikus tanítóval taníttatta, így a későbbi családfőt, Ádámot is, aki ugyan gyermekkorában apja református vallását követte, de anyja hatására evangélikus hitre tért.⁴⁵ Az ifjú azonban a megújuló katolikus egyház nyomására, részben tényleges vallási meggyőződésből, valamint saját politikai érdekeit szem előtt tartva 1629-ben Pázmány Péter esztergomi érsek, Esterházy Miklós nádor, és sógora, Csáky László hatására katolizált.⁴⁶ Ezzel ismét új helyzet állt elő, amely néhány éven belül mindkét protestáns felekezet

⁴² PAYR, 1924. 474., 480. p.; THURY, 1998. 321., 326. p.

⁴³ PAYR, 1924. 194–195. p.

⁴⁴ THURY, 1998. 278–279. p.; KOLTAI ANDRÁS: Egy nagyasszony özvegyen: Batthyányné Lobkovicz Poppel Éva és udvara. In: *Nők a modernizálódó magyar társadalomban*. Szerk.: Gyáni Gábor–Sélei Nóra. Debrecen, é.n. [2006] (továbbiakban: KOLTAI, 2006.) 61–62. p.

⁴⁵ KOLTAI ANDRÁS: Batthyány Ádám. Egy magyar főúr és udvara a XVII. század közepén. Győr, 2012. (továbbiakban: KOLTAI, 2012.) 76–83. p.

⁴⁶ KOLTAI, 2006. 62–63. p.; FAZEKAS ISTVÁN: Batthyány I. Ádám és gyermekei. In: *Gyermek a kora újkori Magyarországon. „adott Isten hozzánk való szeretetéből... egy kis fraucimmerecskét nekünk.”* Szerk.: Péter Katalin. Bp., 1996. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok, 19.) (továbbiakban: FAZEKAS, 1996.) 92. p.; IVÁNYI BÉLA – FAZEKAS ISTVÁN – KOLTAI ANDRÁS: Pázmány Péter és a Batthyányak. Bp., 2008. 11–27. p.; KOLTAI, 2012. 93–99. p.

számára katasztrofális következményekkel járt. Az ifjú gróf az első években jobbára csak a megüresedett lelkészi helyekre helyezett katolikus papokat, majd 1633 decemberében Kanizsai Pálfi János püspököt kitiltotta Németújvárról, és a következő év január 9-én kiadta rendeletét, amelynek értelmében a birtokain lévő evangélikus és református lelkészeknek tizenöt napon belül el kell hagyniuk szolgálati helyüket.⁴⁷ A rendelet végrehajtását azonban elsősorban a végvárakban sikerült elodáztatni, de több helyen mind a lelkész, mind a protestáns lakosság sikeresen ellenállt a katolizálási kísérletnek.⁴⁸ A két protestáns püspök levélváltásának idején, ha érezhetőek is volt Batthyány Ádám katolizálásának első jelei, még nem öltöttek drámai méreteket.

Ugyanakkor az evangélikusoknak Nádasdy Pál személyében – annak 1633-ban bekövetkezett haláláig – a Dunántúl legnagyobb birtokkal rendelkező evangélikus vallású ura volt a fő pártfogójuk, aki hitét komolyan gyakorolta. Mély vallásossága bizonyítéka, hogy 1631-ben Csepregen jelentette *Áhitatos és buzgó imádságok* című imakönyvét, amellyel a 17. századi hitéleti irodalom gyarapításához is hozzájárult. Birtokain nyomdát működtetett, amelyek az evangélikus prédikátorok számos munkáját kinyomtatták. Mecenatúrájának köszönhetően több tehetséges fiatal tanulhatott külföldi egyetemeken.⁴⁹ Emellett Nádasdy Pál töltötte be a vidék leghatalmasabb katonai méltóságainak tisztét is, mivel egy személyben ő volt a Kanizsával szembeni végek főkapitánya és a dunántúli kerületi főkapitány is.⁵⁰ A nagyhatalmú főúr támogatását élvező evangélikusok Kis Bertalan püspök irányításával méltán remélhették, hogy lehetőségük nyílik arra, hogy a pártfogó nélkül maradt reformátusoktól újabb és újabb lelkeket „halaszthatnak” el, és megerősíthetik pozíciójukat. A Szecsődre 1629-ben református lelkésznek beiktatott Zarkóczy Sámuel⁵¹ 1632-ben áttért az evangélikusokhoz. Kanizsai püspök ettől próbálta visszatartani, és a lelkészhez küldött követei mellé a körmendi vajdától három hajdút is kért. Az eset kiváltotta Nádasdy Pál haragját, akihez a református esperesek és alesperesek magyarázkodó levelet voltak kénytelenek írni, amelyben védelmükbe vették püspöküket. Érveik között szerepelt, hogy hasonló esetben Kis Bertalan püspök is úgy cselekedett volna, mint a református püspök, és Nádasdy támogatását élvezve „a nagyságod pajzsa alól vitézkedvén” ezt még inkább megtette volna, írták meg a főúrnak. Sőt a lelkész áttérésének kivizsgálására 1632. április 1-jére Szecsődre összehívott partikuláris zsinatra Nádasdy Pál katonákat vezényelt (Ld. 12. sz. levél.).

A Batthyány Ferenc halálát, majd főként a Batthyány Ádám katolizálását követő néhány évben az evangélikusok Nádasdy Pál támogatásával a Dunántúlon jelentősen megnövelték gyülekezeteik számát. Ezt a térnyerést

⁴⁷ THURY, 1998. 299–300. p.; PAYR, 1924. 198. p.

⁴⁸ A protestáns kézben maradt helységekről és a rendelet végrehajtása megkerülésének módjairól ld. KOLTAI ANDRÁS: Batthyány Ádám és udvara (1625–1659). Doktori disszertáció. Bp., 1999. 214–221. p.; KOLTAI, 2012. 419–422. p.

⁴⁹ LENGVEL TÜNDE – VÁRKONYI GÁBOR: Báthory Erzsébet. Egy asszony élete. Bp., 2010. 79. p.

⁵⁰ PÁLFFY, 1997. 269., 280. p.

⁵¹ Zarkóczy Sámuel az 1629. június 19. és 21. között megtartott pápai zsinaton, mint ifjú lelkészt helyezték Szecsődre. THURY, 1998. 268–269. p.

a két püspök levelezése is igazolja, a kiskomári lelkészek konkrét ügye elősegítette a reformátusok renoméjának rombolását, és jó indokot adott az evangélikusok kezébe a korábban megkezdett terjeszkedéshez. Nádasdy Pál halála után azonban fia, a tragikus sorsú Nádasdy Ferenc 1643-ban Batthyány Ádámmal hasonlóan katolizált, ami mindkét, eleddig egymással viszálykodó protestáns felekezet számára súlyos következményekkel járt.

DOKUMENTUMOK⁵²**1. Muraközi Eperjesi György (másként Jagonics György) és Paksi István kiskomári lelkészek Zülfikár szigetvári ágához. Kiskomárom, s. a. [1631] február 12. Lelőhelye: fol. 273–274.**

Köszönetünk után minden hozzánk illendő szolgálatunkat ajánljuk kegyelmednek. Isten sokáig éltesse kegyelmedet mind a kegyelmedhez tartozóival egyetemben.

Noha jóllehet a kegyelmed személye tisztelendő urunk minálunk ismeretlen, mindazonáltal a kegyelmed jó híre neve (a kegyelmed isteni félelemmel és vénségnek szép koronájával megékesített bátyjáért Aga Mátyásért,⁵³ ki minékünk jóakaró urunk) nálunk igen nevezetes, reméljük hogy őutána kegyelmed is nem gonosz akarónk volna. Amely megtetszik⁵⁴ a kegyelmed lábodi⁵⁵ jobbágyainak lelkük épületire⁵⁶ való gondviseléséből,

⁵² A levelek közlési elveinek kialakításában – az oly eltérő közlésformák miatt – a történeti források kiadásának módszertani kérdéseivel foglalkozó – általunk figyelembe vett – legújabb írások: BAK BORBÁLA: A XVI–XVIII. századi magyar nyelvű források kiadásának kérdései. In: *Fons*, 2000. 1. sz. 120–123. p.; OBORNI TERÉZ: A kora újkori latin nyelvű forrásszövegek kiadásáról. In: *Fons*, 2000. 1. sz. 73–75. p.; SOÓS ISTVÁN: Javaslatok az újkori magyarországi latin és német nyelvű források kiadására. In: *Fons*, 2000. 1. sz. 82–87. p. A dokumentumok közléséhez a modern átírást használtuk. Nagy kezdőbetűt használtunk a mondat elején, a tulajdonneveknél. Átírásoknál figyelembe vettük: KÁZMÉR MIKLÓS: Régi magyar családnevek szótára. XVI–XVII. század. Bp., 1993. (Vezetéknévek.); LELKES GYÖRGY: Magyar helységnevé-azonosító szótár. H.n. [Bp.], 2011. (3. kiadás) (Helynevek.) A szövegben előforduló latin szavak és mondatok közlésénél a humanista helyesírást követtük. Az u és v, valamint az i és j betűt kiejtés szerint alkalmaztuk. A ŷ-t, és az y-t ii betűkre írtuk át, az y-t csak abban az esetben hagytuk meg, ha a latin nyelvben y-nal írt változata is használatos. A terjedelmi korlátok miatt a helységneveket és a személyneveket nem közöljük betűhű formában, valamint a latin szavak és kifejezések fordítását csak az első említésükkor adjuk meg. Mindegyik dokumentumnál a nyilvánvaló íráshibákat, tollhibákat megjegyzés nélkül kijavítottuk. Az iratok tagolásánál az eredeti tagolást követtük. A szövegben zárójelbe tett részeket kerek zárójel használatával közöltük. Az iratokban minden rövidítést jelölés nélkül feloldottunk. Az írásjeleket az értelemnek megfelelően tettük ki. A szövegek közlésénél a címzés közlésének mellőzése mellett eltekintettünk a jegyzőkönyvben lévő levelek azon bevezető szövegétől, amely tudatja, hogy ki, kinek írt levelének a másolatáról van szó. Lelőhelyként a jegyzőkönyv oldalszámait tüntettük fel.

⁵³ Pontosan nem beazonosítható személy, talán azonos azzal az Aga Mátyással, aki 1617-ben a pápai vitézlő rend tagjaként a megalakuló presbitérium tagja, 1621-ben Veszprém vármegye szolgabírája, az 1620-as években a megye esküdtje, aki e feladatkörében több úriszék tagja Pápán. THURY, 1998. 209. p.; Úriszék. XVI–XVII. századi perszövegek. Szerk.: Varga Endre. Bp., 1958. 516–564. p. passim. – Amennyiben feltételezésünk helytálló, olyan esettel állunk szemben, melyben egy testvérpár egyik tagja a Magyar Királyság megyei közigazgatásának tagja és pápai végvári katona, a másik tagja pedig renegátként az Oszmán Birodalomhoz tartozó Szigetvárrban szolgáló tiszt.

⁵⁴ kitetszik

⁵⁵ Lábod (Somogy vármegye)

mert kegyelmed nem csak külső gondot visel reájuk, de még belsőt is, tudniillik praedicator⁵⁷ tartásra, melynek praedicálásából⁵⁸ üdvözülhetnének, mely dolog kegyelmedben igen dicséretes. Érkezők e napokban a mi keresztyéni hiten való atyánkfiaitól panasz a kegyelmed lábodi kenyérimádó praedicatorára, kit, noha amint halljuk, meg is esküdtetett kegyelmed, hogy azt az előbbeni tévelygését elhagyván, a kegyelmed jobbágjai között oly hitet és tudományt tanítson, aminémű⁵⁹ hitben ők fölnevelkedtenek, és aminemű praedicáltatik mint az Alsó- és Felső-Baranyában az egész keresztyén praedicatoroktól, kik a laskói⁶⁰ püspökhöz⁶¹ hallgatnak, mellyet ő föl is fogadott kegyelmed előtt. Mindazonáltal mégis mikor ide följebb a mi keresztyén hiten való atyánkfiaihoz lépik,⁶² mindjárt farkas köntöst veszzen reá, és azt az ő előbbeni tévelygő hitit állítja, és nyál által gyászolja. A mi atyánkfiait a légrádi⁶³ kapitánynak⁶⁴ beárulja, és azzal háborgattatja. Maga nem légrádi pap, sem kapitány volna az ő püspökje, hanem az laskói, kinek gondviseléséhez tartott és függött eleitől fogván a lábodi gyülekezet, amint kegyelmed is erről tanúbizonyságot tehet, és az egész szigetvári urak, kiknél eleitől fogván a török császárnak és pasáinak, vezérének pecsétes levelei voltak, és most is vannak.

A többi között egyik cégéres⁶⁵ vétkét és tévelygését kegyelmednek megírjuk. Azt tanítja, hogy a lisztből lett, vas között sült kenyérnek habja imádandó, hogy Isten legyen, mert ami imádandó Isten az. De a kenyér nem Isten, tehát nem imádandó, és hogy azt a vas között süttetett nem kenyeret nem kellessék⁶⁶ isteni tisztelettel imádni, kegyelmetek között is nyilván való dolog. A kenyeret nem kell imádni, hanem megenni. De ő imádandónak tanítja lenni, amely képtelen és rettenetes dolog, nem csak a keresztyének között, de még az Ottomán nemzetsége⁶⁷ között is. Bizonyára soha az ég alatt nem volt oly goromba nép, nemzetség, aki azt amit megeszik Istennek higgye lenni: amint amaz bölcs Cicero is De natura deorum libri

⁵⁶ építésére

⁵⁷ lelkipásztor

⁵⁸ ígéhirdetéséből

⁵⁹ amilyen

⁶⁰ Laskó (Baranya vármegye), ma Lug, Horvátország

⁶¹ Petri Szűcs Györgyhöz, aki laskói, majd vörösmarti lelkészként 1629 és 1645 között volt a Baranyai Református Egyházkerület püspöke. A levél keltéből következőleg semmiképp nem Laskai János vörösmarti lelkészről van szó, aki 1613 és 1629 között volt az egyházkerület püspöke. ZOVÁNYI, 1977. 49. p.

⁶² jön

⁶³ Légrad (Zala vármegye), ma Legrad, Horvátország

⁶⁴ Valószínűleg Darabos Gergely légrádi kapitányról van szó. 1633-ben már bizonyosan Légrad parancsnoka. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (továbbiakban: MNL. OL.) P 1322. (= Herceg Batthyány család levéltára.) Missiles. No. 9751. Darabos Gergely Batthyány Ádámhoz. Zlakócz, 1633. december 27. Vélelmezhető, hogy már Zrínyi György (†1626) életében légrádi kapitány volt. Uo. No. 28612. Légrádi lovas és gyalog sereg Batthyány Ádámhoz. Légrad, 1635. augusztus 17. (Az adatért Végh Ferencnek tartozom köszönettel. – A Szerző.)

⁶⁵ hírhedt

⁶⁶ kell

⁶⁷ törökök

3. szól.⁶⁸ Ím azért a lábodi pap is (de nem igaz pap, hanem hamis) nemcsak arra tanítja a kegyelmed jobbágyait, hogy a kenyér Istent imádják, de mégis legelőször térdre essék az kenyér Isten előtt. És azt mondja az kegyelmed falujában lakozó Csala⁶⁹ pap, s ugyan vele is hordozza az ő nevét csaló, csalóka, csalárd. Kegyelmedet azért kérjük, mint jóakaró urunkat, hogy kegyelmed zablát vessen szájába, és a laskói püspökhöz kényszerítse járni, avagy pedig, ha tévelygését nem akarja megismerni, és abból kitérni, kegyelmed méltó büntetéssel megbüntesse, és mint hitetót⁷⁰ falujából is kiűzze. Mert nem méltó s nem illendő, hogy afféle hitetót kegyelmed az kegyelmed falujában elszenvedjen.

A taranyi⁷¹ pap⁷² is szintén azon tévelygő konkolyos tudományú, kiket kegyelmetek egész szigetvári urak el ne szenvedjen, mert ezek mindketten mostani tévelygésnek, amely csak most Légrádból származott kijavallói,⁷³ és ezek csak bokorból szökött hamis emberek. Ezeknek sem senioruk⁷⁴ sem püspökjük nincsen, sőt, ha mi kezünkbe akadhatnak méltó büntetéssel megbüntetjük őket, mint cigányokat és hamisakat. Lám mióta a győzedelmes török császár azt az országot elfoglalta, soha hírrel sem hallattatott⁷⁵ az a kenyér Istent imádó tévelygés, hanem amineműt az Alsó- és Felső-Baranyában talált a győzedelmes török császár, abban tartotta meg az őneki fejüket lehajtó⁷⁶ jobbágyait. Kegyelmetek is azért abban a hitben tartsa meg a császárnak jobbágyait, amelyben Isten, és a győzedelmes török császár kegyelmeteknek gondviselőül adta és bírta, és amely hitet most is az Alsó- és Felső-Baranyában lévő lelki tanítók praedicálnak és hirdetnek. De ezeket az alattomban becsúszó mászó, bokorból szökött hamis papokat kegyelmetek kitisztítsa, kiírta, akik el akarják fordítani az országot, és oly tévelygésre vinni, amineműt még a régi poganyok is nem vallottanak. Ezeknek utána Isten éltesse kegyelmedet sokáig.

Kelt Kiskomáromban,⁷⁷ 12 Februarii, secundum novum volenti calamo.⁷⁸
Kegyelmednek szeretettel szolgálnak kiskomári praedicatorok.

⁶⁸ Marcus Tullius Cicero *De natura deorum* („Az istenek természete”) című három könyvből álló munkáját Kr. e. 45–44-ben írta. A református lelkészek levelükben a következő mondatra utalhattak: „Cum fruges Cererem, vinum Liberum dicimus, genere nos quidem sermonis utimur usitato, sed ecquem tam amentem esse putas, qui illud, quo vescatur, deum credat esse?” (III. 41.) („Amikor a gabonát Ceresnek, a bort Libernek mondjuk, bizony megszokott beszédfordulattal élünk, de kit tartanál olyan ostobának, hogy istennek higgye a táplálékát?” – Havas László fordítása. – MARCUS TULLIUS CICERO: Az istenek természete. Szeged, 2004. 141. p.)

⁶⁹ Szobi Gergely lábodi lelkészt hívják így, valószínűleg gúnynev, mert a 11. sz. levélben Kanizsai Pálfi János így fogalmaz: „Gregorius Szobinak avagy Csalának”.

⁷⁰ ámitót

⁷¹ Tarany (Somogy vármegye)

⁷² Talán Kenyeresi István, akit Kis Bertalan püspök a csepregi zsinaton 1631. június 25-én avatott fel ide lelkésznek. PAYR, 1924. 481. p.

⁷³ ajánlói

⁷⁴ esperesük

⁷⁵ soha nem hallatszott

⁷⁶ meghódoló

⁷⁷ Kiskomárom (Zala vármegye), ma Zalakomár

⁷⁸ február 12-én, második fogalmazvány

Paksi István és
Eperjesi György Muraközi manu propria⁷⁹

P.S.⁸⁰ Köszöntse kegyelmed nevünkkel Rüsztém kihaja⁸¹ uramat, a Memhed agát, Kis Haszan agát és szenterzsébeti⁸² spájját.⁸³

**2. Kis Bertalan dunántúli evangélikus püspök, sárvári lelkész
Kanizsai Pálfi János dunántúli református püspök, németújvári
lelkészhez. Kövesd, 1631. június 12. Lelőhelye: fol. 274.**

Salutem in Domino et Spiritus Sancti gratiam, cum mei ipsius commendatione paratissima.⁸⁴ Szerelmes fraterem domini Johannes,⁸⁵ minémű tisztük kívül való⁸⁶ veszedelmes dolgot cselekedtenek legyen a kegyelmed tisztje⁸⁷ alatt lévő fraternek⁸⁸ Jagonics György és Paksi István a kiskomáromiak. Meg nem írhatom most kegyelmednek íly utamban levén, hanem ím Serényi uram kegyelmednek felé menvén, és őkegyelmének mindeneket eleiben adván⁸⁹ kegyelmednek megmondja, mint forgott⁹¹ immár a supremus generalis⁹² uram ónagysága⁹³ és Sárkány István uram előtt ezen cselekedtük a jámbor fratereknek. Azért kegyelmednél Serényi uramnak őkegyelmének hitele legyen. Kérvén kegyelmedet szeretettel, ne kényszeríttessem mind én, s mind az urak oly animadversiot⁹⁴ ebből kihozni, mely miatt még kegyelmednek is nagyobb búja ne következék. Vegye úgy keze alá azokat a keresztyén vér árulókat, hogy mások tanuljanak kegyesebb és atyafiságosabb szeretetet gyakorolni keresztyén felebarátjukhoz. In specie⁹⁵ kezük írásának a pariaját⁹⁶ kegyelmed kezéhez küldettem, kit Sárkány uramnak is

⁷⁹ saját kezűleg

⁸⁰ Post scriptum – utóirat

⁸¹ Kethüdá (helyettes), több tisztség ellátójára is használták, itt valószínűleg az őrség vicekapitánya, vagy valamelyik csapategység agájának helyettese. HEGYI KLÁRA: A török hódoltság várjai és várkatonasága. I. Oszmán védelmi rendszer Magyarországon. Bp., 2007. (továbbiakban: HEGYI, 2007.) 364. p.

⁸² Nyugotszenterzsébet (Baranya vármegye)

⁸³ Szpáhi, szípáhi, itt az oszmán hadsereg legfontosabb lovas alkotóeleme, aki javadalombirtok ellenében harcolt. HEGYI, 2007. 368. p.

⁸⁴ Üdvözlöt az Úrban és a kegyes Szentlélekben, a magam készséges ajánlásával.

⁸⁵ testvérem, János úr

⁸⁶ feladatukon kívüli

⁸⁷ Irányítása

⁸⁸ testvérek

⁸⁹ neki mindent megmondva

⁹⁰ a valóságnak megfelelően elmondja

⁹¹ hogy zajlott

⁹² Főgenerális, a „Dunántúli” kerületi főkapitány vagy a Kanizsával szembeni végek főkapitánya a tisztség, amelyet ebben az időben egy személy töltött be.

⁹³ Nádasdy Pál

⁹⁴ büntetést

⁹⁵ eredeti

⁹⁶ másolatát

megmutattam, kegyelmed abból eszébe veheti⁹⁷ vétkes és nagy gonoszságos cselekedetüket. His felicitat valeat cum suis amantissimis et me redamet.⁹⁸ Kövesd, raptim 12 Junii. Anno Domini 1631.⁹⁹

Kegyelmednek régi jóakaró frater

Kis Bertalan sárvári praedicator

3. Serényi György kövesdi lelkész Kanizsai Pálfi János dunántúli református püspök, németújvári lelkészhez. Rohonc, 1631. június 18. Lelőhelye: fol. 274–275.

Admodum reverendissime ac clarissime domine mihi semper observandissime. Salutem et servitiorum meorum addictissimam commendationem.¹⁰⁰

Isten sok jókkal, kedves jó egészséggel áldja meg kegyelmedet kívánsága szerint. Ez elmúlt pünkösöd után való szerdán¹⁰¹ Bertalan urammal őkegyelmével uramhoz őnagyságához Keresztúrra¹⁰² bemenvén, jutsa superintendens¹⁰³ uram kezéhez néminemű két levél, mely uram őnagysága és Sárkány uram előtt is levén.¹⁰⁴ Superintendens uram, őnagysága akaratából jelenté,¹⁰⁵ hogy kegyelmedet én magam e levelekkel megtalálnám, és megjelenteném¹⁰⁶ kegyelmednek, hogy kegyelmed az ilyen egymásra való agyarkodást, és a pogány ellenségnek való keresztyén vér árulást el ne szenvedné, a kegyelmed superattentiaja¹⁰⁷ alatt való az olyan cselekedetű atyafiaknak, mely dolgot kegyelmed bőségesen megérthet, mind a kiskomári praedicator uraim, és mind a szigeti¹⁰⁸ törököknek leveleinek pariajából, melyek in specie nálunk vannak. Sárkány uram is kegyelmednek szolgálatát izente, és kegyelmednek azt izenvén jelenti őkegyelme én általam, hogy őkegyelme is e dolognak jól végére ment. Paksi uram magát mentette, Jagonics uram vétkes cselekedetét a töröknek való mód nélkül¹⁰⁹ levél írásból megvallotta, kiért őkegyelme megtartóztatta.¹¹⁰ Azért őkegyelme kegyelmedtől vár. Én, uram kegyelmedhez magam mentem volna, de csak ide Rohoncra¹¹¹ jöhetek, innen ma korán akarván indulni Újvár¹¹²

⁹⁷ megértheti

⁹⁸ Ezekkel éljen boldogul szeretettel együtt, és engem viszonzszeressen.

⁹⁹ Kapkodva június 12-én. Az Úr 1631. évében.

¹⁰⁰ Igen tiszteletre méltó és jeles, mindig nagyrabecsült úr. Készséges üdvözetem és szolgálatom ajánlom.

¹⁰¹ június 11.

¹⁰² Keresztúr (Sopron vármegye), ma Deutschkreutz, Ausztria

¹⁰³ püspök

¹⁰⁴ ők is látták

¹⁰⁵ közölte

¹⁰⁶ elmondanám

¹⁰⁷ püspöksége

¹⁰⁸ Szigetvár (Baranya vármegye)

¹⁰⁹ engedély nélkül

¹¹⁰ elfogatta

¹¹¹ Rohonc (Vas vármegye), ma Rechnitz, Ausztria

¹¹² Németújvár (Vas vármegye), ma Güssing, Ausztria

felé, utam megtartóztatatik, mert a latrok¹¹³ 32 forint erő lovamat hajnal tájban ellopták, és így kényszerítettem bús szívvel, megtérven nagy kárral, kegyelmednek írnom, és a leveleket által küldenem. Kérem azért kegyelmedet, kegyelmed énnekem megbocsásson. Superintendens uram felette igen¹¹⁴ kéri kegyelmedet, kegyelmed őkegyelmének mennél hamarabb lehet adjon derék választ e dolog felől az őkegyelme levelére, hogy őkegyelme mind a consistoriumot,¹¹⁵ mind az urat őnagyságát, mind pedig Sárkány uramat őkegyelmét, amíg itt fönnsz leszen őkegyelme, tudhassa informálni,¹¹⁶ minthogy a synodus¹¹⁷ is őkegyelmének előtte vagyon, mert 25 huius mensis¹¹⁸ leszen Csepregben.¹¹⁹ Ezzel Isten tartsa meg kegyelmedet nagy boldogul. Datae ex Rohonc 18 die Junii, Anno 1631.

Admodum reverendae dominationis vestrae
Servitor paratissimus

Georgius Serényi
kövesdiensis manu propria¹²⁰

4. Kanizsai Pálfi János dunántúli református püspök, németújvári lelkész Kis Bertalan dunántúli evangélikus püspök, sárvári lelkészhez. Németújvár, 1631. szeptember 29. Lelőhelye: fol. 275–276.

Venerabilis vir, domine et frater antiqua necessitudine mihi devinctissime. Tibi una cum tuis gratia, pax, et misericordia a Deo Patre et Domino Jeso Christo Salvatore Nostro.¹²¹

A kegyelmed levele, melyet kegyelmed, a kiskomári Jagonics György praedicator felől 12 die Junii¹²² írt, énnekem szintén¹²³ 9 die Julii¹²⁴ jutott kezemhez. Amelyre való választételt non ex contemptu,¹²⁵ hanem más fontos okokból halasztottam el, mely okokat Zvonarich György¹²⁶ uram által való

¹¹³ gonosztevők

¹¹⁴ nagyon

¹¹⁵ tanácsot, testületet

¹¹⁶ tájékoztatni

¹¹⁷ zsinat

¹¹⁸ e hónap

¹¹⁹ Csepreg (Sopron vármegye)

¹²⁰ Kelt Rohoncon, az 1631. év július 18. napján. Igen tiszteletreméltó uraságnak készséges szolgálója Serényi György kövesdi [lelkész] saját kezűleg

¹²¹ Tiszteletreméltó férfi, uram és régi szükség által lekötözött testvérem. Neked a tieiddel együtt kegyelem, békesség és jóakarát Istentől a mi atyánktól, és Jézus Krisztustól a mi urunktól megváltónktól.

¹²² június 12. napján

¹²³ csak

¹²⁴ július 9. napján

¹²⁵ nem dacosságból

¹²⁶ Zvonarich György magyarországi tanulmányai után 1620–1621-ben a wittenbergi egyetem hallgatója. 1625-ben Csepregen, 1626-tól Sárváron rektor, majd Németújváron Batthyány Ádám nevelője, 1628-tól haláláig, 1640-ig udvari, házi familiárisa. A Zvonarich család által még a 16. században Nádasdy Ferentől kapott

üzenetemben kegyelmednek eleibe terjesztettem. Ugyanazon dolog miatt, ez elmúlt Kisasszony napjára¹²⁷ Pápára¹²⁸ szólítottam volt be egynehányukat az én atyámfiai közül, kikkel felőle consultálkodván¹²⁹ onnét eloszlásunk után ide helységemre visszatértemben (minthogy Sárvárrott késő este általjövelelem miatt, olyan késő időn kegyelmednél importunusnak¹³⁰ lenni, és kegyelmednek molestiát procreálni¹³¹ nem akarván, magam személyem szerint kegyelmedhez be nem térhettem, holott ha idejében lehetett volna azon általjövelelem, bizonyára amint magamban elvégeztem volt, kegyelmedhez ugyan betértem volna). Sárról,¹³² ahol a parochiának curiáján¹³³ megszálltam és háltam volt, küldtem volt be kegyelmedhez egy velem lévő praedicator atyámfiaát, Jacobus Latinidest,¹³⁴ ki által kegyelmedet summa szerint¹³⁵ arról certificáltam,¹³⁶ hogy mi azt a Jagonicsot, az ő illetlen cselekedetéért, a mi tehetségünk szerint animadversio nélkül nem hadjuk, és azzal megmutatjuk, hogy minekünk ahhoz az ő cselekedetéhez sem collusionk,¹³⁷ sem approbationk¹³⁸ sem semminemű consensusunk¹³⁹ nem accedált,¹⁴⁰ és amit cselekedett nobis insciis, inculsultis sine nostro permissu, suopte ingenio et nutu¹⁴¹ cselekedte. Akkor kegyelmed azon frateremtől énnekem azt üzente volt, hogy kívánná kegyelmed, hogy ha e dolog felől, arra a kegyelmed levelére való én resolutiom inscriptis¹⁴² juthatna kegyelmed kezébe, mellyet kegyelmed a kegyelmed atyafiainak rövid nap megleendő¹⁴³ congregatiojukban producálhatna.¹⁴⁴ Mely kegyelmed kívánságát noha szükségesnek lenni nem ítéltém, mivelhogy akárkinek is józan ítélete szerint igaz elég, hogy Sáron, kegyelmedhez igen közel levén, mind legatusom¹⁴⁵ által kegyelmednél magamat szóval eléggé resolváltam,¹⁴⁶ s mind pedig a kegyelmed becsületes atyafijának domini

hegyfalusi birtokon lakott és gazdálkodott. Állítólag török fogságban halt meg. PAYR, 1924. 651. 761. p.; ZOVÁNYI, 1977. 709. p.; FAZEKAS, 1996. 91. p.; KOLTAI, 2012. 84–85. p.

¹²⁷ szeptember 8.

¹²⁸ Pápa (Veszprém vármegye)

¹²⁹ tanácskozáskor

¹³⁰ tolatkodónak

¹³¹ bosszúságot teremteni

¹³² Sár (Vas vármegye), ma Sárvár

¹³³ paplakban

¹³⁴ Latinides Jakabot

¹³⁵ összegezve

¹³⁶ értesítettem

¹³⁷ Titkos egyetértésünk

¹³⁸ jóváhagyásunk

¹³⁹ egyetértésünk

¹⁴⁰ Járult hozzá

¹⁴¹ tudunkon kívül, minket meg nem kérdezve, engedelmmünk nélkül, saját elhatározásából és döntéséből

¹⁴² megoldásom leírva

¹⁴³ hamarosan

¹⁴⁴ zsinatukon bemutatathatna

¹⁴⁵ követem

¹⁴⁶ kinyilvánítottam

Georgius Bejcinek,¹⁴⁷ hogy kegyelmednek megjelentse úgymint ex superabundante,¹⁴⁸ szóval e dolog felől animusomat¹⁴⁹ bőségesen explanáltam.¹⁵⁰ De mindazonáltal minthogy ez elmúlt 17 die 7bris¹⁵¹ Isten providentiajából¹⁵² Vépen¹⁵³ Sárkány István urammal szemben levék, és őkegyelmétől megértem azt, hogy (amint a Kisasszony napi kicsiny gyűlésünkben Páparól őkegyelmének megírtuk volt, hogy őkegyelme a mi leve-lünk látván, én képemben¹⁵⁴ azt a Jagonicsot behívatván, mindjárt arestálja¹⁵⁵ sőt vasba veresse) őkegyelme immár bizonyosan arestáltatta, és vasba verette volna. Mondom azt, őkegyelmétől megértven, és gondolván, hogy immár kegyelmednek bizonyost írhatok, el nem múlathattam, hogy kegyelmednek meg nem írnám miben legyen állapotja, és a mi reá való animadversionk miképpen immár rajta elkezdett; hogy ne ítélne azt kegyelmed, hogy csak egy köszöntéssel akarnánk e dolog mellett elmúlni.¹⁵⁶ Legyen tudtára azért immár kegyelmednek szerető jóakaró fraterem, hogy nem vetettük meg a kegyelmed becsületes levelét, nem vettük siketségre a dolgot, és nem hagyjuk sem hagyjuk büntetetlen ez excessust.¹⁵⁷ Mivelhogy mi is, hála Istennek, ha szegények, és e világ döllyfős fiaitól megutáltattak vagyunk is, de azért ugyanaz gonoszságnak gyűlölői, és a mi atyánkfiaiban található enornitasoknak¹⁵⁸ iuxta canones ecclesiasticos¹⁵⁹ meg is büntetői vagyunk. Noha azért mi Jagonics dolgát sem nem approbáljuk¹⁶⁰ sem nem defendáljuk,¹⁶¹ sőt érette büntetetlen sem hagyjuk. Mindazonáltal meg nem sértjük conscientiankat¹⁶² vele, ha azt kezdjük asseverálni,¹⁶³ hogy amit ő cselekedett, arra őneki a kegyelmed inspectioja¹⁶⁴ alatt lévő némely atyafiak, nyughatatlan tumultuálásokkal subministráltak¹⁶⁵ okot és alkalmatosságot. Kik nem tudom micsoda ördögi gyűlölségtől ellenünk viseltet-

¹⁴⁷ Bejzi György úrnak – Bejzi György 1625-ben már prédikátor, 1630-ban hosszúperesztegi, e levél szerint 1631-ben sári, és 1633-ban is itteni lelkészként említik. 1646 körül alsósági prédikátor lett, mely tisztelet 1656-ig töltötte be. Alsósági szolgálata alatt Kemenesalja alesperesévé is megválasztották. Evangélikus Országos Levéltár. Archivum Generalis Ecclesiae (továbbiakban: EOL. AGE.) V. 5. fol. 120.; PAYR, 1924. 67., 345., 350. p.

¹⁴⁸ nagy bőségesen

¹⁴⁹ lelkeimet

¹⁵⁰ kiterítettem

¹⁵¹ szeptember 17. napján

¹⁵² gondviseléséből

¹⁵³ Vép (Vas vármegye)

¹⁵⁴ nevében

¹⁵⁵ vesse börtönbe

¹⁵⁶ elmenni

¹⁵⁷ eltévelyedést

¹⁵⁸ szabálytalanságoknak

¹⁵⁹ a gyülekezetek kánonjai szerint

¹⁶⁰ helyeseljük

¹⁶¹ védjük

¹⁶² önértetünket, lelkiismeretünket

¹⁶³ határozottan állítani

¹⁶⁴ felügyelete

¹⁶⁵ háborgásokkal nyújtottak

vén, magukat határukban nem contineálják,¹⁶⁶ hanem a mi együgyű atyánkfiain ott abban a tractusban¹⁶⁷ és szomszédságban tolvaj módon grassáltanak,¹⁶⁸ és most is mikor módját ejthetik grassalnak. Úgy vagyon, én nem láttam, de amint énnekem az én atyámfiain panaszul előmbe hozták,¹⁶⁹ az a Csala, aki mintegy materiája¹⁷⁰ e tragédiának az inkei pastorra¹⁷¹ Paulus Fábri¹⁷² reá ment, és ott nagy agyarkodással háborgatta. A segesdi¹⁷³ fraterre¹⁷⁴ Matthaeus Laskaira¹⁷⁵ utálatos levelet írt, melyben minket közönségesen ariánusoknak nevezett, és abból indított Jagonics arra, hogy a lábodi szpáhit, akinek falujában Lábodon lakik az a Csala, levelével megtalálná felőle.¹⁷⁶ A Kóbor¹⁷⁷, és Dávid Csillag (ki nem a kegyelmetek confessiojához¹⁷⁸ való szeretetből, hanem tőlünk sok csig-big¹⁷⁹ gonoszságaiért, megbüntetéstől való féltében csavarodott ki¹⁸⁰ közülünk) mennyi bosszúságot tegyenek ott a tractusban némely mi atyánkfiain, csak hallásával is megtöltenék immár füleim. Kik minden szemérmességnek zablját szájukból kivétven kegyelmed szeméitől s füleitől távol, elég scandalose¹⁸¹ viselik magukat ott a pogányságnak birodalma alatt. Kiket ha sem ecclesiasticus sem secularis magistratus nem coerceál, az Isten qui bene omnia facit¹⁸² igazsága szerint cselekedne, ha az pogány által coerceáltatná,¹⁸³ hogy tartaná az ógyházi szent hivataluknak határán belül ómagukat. Nem vádoló én kegyelmedet, tisztelendő édes fraterem, neglectim aut perperam administrati officii,¹⁸⁴ mert tudom azt, hogy kegyelmed is meghatározott erejű és értelmű gyaló ember, és kegyelmedre is

¹⁶⁶ tartják

¹⁶⁷ vidéken

¹⁶⁸ garázdálkodnak

¹⁶⁹ elpanaszolták

¹⁷⁰ tárgya

¹⁷¹ lelkészre

¹⁷² (Kiskomáromi) Fábri Pált a 1631. május 28–30-án tartott körmendi zsinaton inkei és dedi lelkésszé szentelték. 1634-ben karosi lelkész, de még ebben az évben Tapsonyba rendelik. 1635-ben gigei, 1636-ban görgetegi, 1640-ben és 1643-ban inkei prédikátorként említik. EFK. Cat. VI. Relig. Tit. III. k. No. 1. fol. 267., 355., 367., 378.; THURY, 1998. 321., 324., 344. p.; KÖBLÖS–KRÁNITZ, 2009. 453. p. (Kiskomáromi Kovács [Fabri, Fabricius] Pál név alatt.)

¹⁷³ Segesd (Somogy vármegye)

¹⁷⁴ testvérré, itt lelkésztársra

¹⁷⁵ Laskai (Laskói) Máté 1618-ban már segesdi lelkész, ahol 1627-ig szolgált. 1628–1636-ban és 1640-ben ötvösi prédikátorként említik, feltételezhető, hogy 1628 és 1640 között folyamatosan itt lelkész. EFK. Cat. VI. Relig. Tit. III. k. No. 1. fol. 294., 355., 367.; THURY, 1910/b. 75. 100. p.; THURY, 1998. 200., 321., 334. p.; PAYR, 1924. 481–482. p.; KÖBLÖS–KRÁNITZ, 2009. 487. p.

¹⁷⁶ megkereste

¹⁷⁷ Szakonyi Kóbor János másként Végh Szakonyi János

¹⁷⁸ vallásához

¹⁷⁹ szövevényes

¹⁸⁰ távozott

¹⁸¹ megbotránkoztatón

¹⁸² sem egyházi sem világi hatóság nem fékez meg, az Isten, aki minden jót tesz

¹⁸³ fékeztethetné

¹⁸⁴ hivatala hanyag vagy helytelen vezetésével

reá illik Luthernek amaz bölcs mondása: Si quatuor tibi capita essent, et decem manus adhuc impar esset vocationi tua.¹⁸⁵ De ha (közönséges ellenkezőinknek gyomrukhoz hizlalására, és rajtuk való hahotálásukra) né-mely kegyelmed superintendentiájától dependeál,¹⁸⁶ de kegyelmedtől távol bolyongó atyafiának maguk viseletlenségének gazát kegyelmed előtt meg kezdeném rázogatni, gyalázatnak oly temérdek pora omlanék és öntödnék ki belőle, hogy kegyelmednek még szeméit is nem kevéssé fogná betelni.¹⁸⁷ De énnekem most azokhoz való mocskolodáshoz sem időm, sem kedvem nincsen. Tudom az én tisztemnek határa mennyire terjedjen, és annak korlátján belül igyekezem magamat Isten segítségéből contineálni. Ad, elhiszem, Isten módot benne, hogy mi is szólhassunk, ha a dolognak annyira való terjedése¹⁸⁸ kívánja. Ezeket is csak azért írom kegyelmednek, hogy eszébe vegye kegyelmed azt, hogy az én atyámfiai miatt senki sem helységében, sem tisztességében meg nem háboríttatnék, csak a kegyelmed atyafiai ne nyughatatlankodnának. Mert ahol kegyelmed, az én kegyel-medhez beküldött frateremnek Jacobus Latinidesnek nagy panasszal azt referálta,¹⁸⁹ hogy dominus Paulus Ceglédi¹⁹⁰ az kegyelmed atyafiai ellen a Sukoró hegye¹⁹¹ alatt az auditorok¹⁹² között gyakorta közikbe¹⁹³ kijárogat-ván nagy tumultusokat seminál.¹⁹⁴ Mely miatt az úr ónagysága¹⁹⁵ (kinek tőlünk, méltósága szerint való tisztesség adassék) a bodonhelyi¹⁹⁶ katonák-kal meg is akarta lesetni, és fogva behozatni, ha kegyelmed ónagyságát nem mitigálta¹⁹⁷ volna. Arra én azt mondom kegyelmednek, hogy dominus Ceglédi felől hamisan informálták kegyelmedet, mert az Sukoró hegye alatt

¹⁸⁵ Ha négy fejed lenne és tíz kezed, akkor sem érnél fel a hivatásodig. – Ld. pl.: LUTHER, MARTIN: Enarrationes seu postillae Martini Lutheri in lectiones, quae ex Evangelicis historiis, Apostolorum scriptis ... desumptae ... Strassburg, 1535. 92.r. A német eredeti a kritikai kiadásban: „Ja, wenn du vier kopff unnd zehen hend hettist, du werist yhm dennoch zu wenig” D. Martin Luthers Werke. Kritische Gesamtausgabe. 10. Band 1. Abteilung. Weimar, 1910. 308. A Jn 21,19–24-hez írt magyarázatban található az idézet.

¹⁸⁶ püspökségétől függő

¹⁸⁷ belepni

¹⁸⁸ ha a dolog oda jut

¹⁸⁹ beszélte el

¹⁹⁰ Ceglédi Pál úr. Ceglédi (Czeglédi) Pál Nagyszombatban tanult, majd 1612-ben a marburgi, 1613-ban a heidelbergi egyetem hallgatója lett. Hazatérve 1614-ben a nagyszombati iskola rektora, valószínűleg 1616-tól dunaszerdahelyi, 1626 májusától pápai lelkész. A pápai egyházmegye 1627-ben alesperessé, 1629-ben esperessé választotta. 1631-től a Dunántúli Református Egyházkerült jegyzője, 1641 júniusától haláláig, 1649. augusztus 26-ig püspöke. ZOVÁNYI, 1977. 117. p. (Czeglédi Szabó Pál név alatt.) THURY, 1998. 335–346. p.; KÖBLÖS–KRÁNITZ, 2009. 357. p. (Czeglédi Szabó Pál név alatt.)

¹⁹¹ Sokoró hegy (Győr-Moson-Sopron megye)

¹⁹² hallgatók, itt hívek

¹⁹³ közéjük

¹⁹⁴ zűrzavarokat terjeszt

¹⁹⁵ Nádasdy Pál

¹⁹⁶ Bodonhely (Győr-Moson-Sopron vármegye)

¹⁹⁷ nyugtatta

az egyetlen egy felpéci¹⁹⁸ ecclesián¹⁹⁹ vagyon most a contentio,²⁰⁰ mellyet, holott többen vannak a mieink benne hogy sem a kegyelmekeké, eodem jure kegyelmekektől obtineálhatnánk,²⁰¹ amellyel kegyelmekek tőlünk a rábaszentmihályi²⁰² ecclesiát obtineálta. Ha mi is seculari brachio et secularibus patronis²⁰³ úgy meg volnánk erősítettve mint kegyelmekek, kegyelmed abban az ecclesiában a kevesebbekre, kik kegyelmekek részére vannak,²⁰⁴ nyughatatlanul szorgalmatoskodik. S mi megvonjuk-e gondviselésünket azoktól, kik többen a mi vallásunkhoz ragaszkodtanak? Ha ki tőlünk azt kívánná méltatlan dolgot kívánná. Hogy pedig dominus Ceglédi Páparól a Sukoró alá kijárogatna, annak igaz volta nem félek²⁰⁵ hogy abból kitessek, hogy bátor akárkik leselkedjenek is utána, valamely ecclesiában való tumultus indításban megfoghassák, mert én akárkinél is jobban tudom azt, hogy dominus Ceglédi nemhogy olyan félelmes²⁰⁶ helyekre járogatna ki, de még csak ott Pápa környül közelebb levő ecclesiába is igen igen titkon megyen ki. Felelnék felőle,²⁰⁷ hogy soha dominus Ceglédi nem volt Szent Márton hegye²⁰⁸ alatt való Ságón,²⁰⁹ ahova a patronus,²¹⁰ úgymint Kutasi Mihály²¹¹ uram némely Szent Márton-i várban lakozó vitézlő²¹² keresztyének kedvéért a mi atyánkfiát bevitte, akarván ő is mint patronus, in libertate religionis,²¹³ az ő patronusságának szabadságával élni. Annál in-

¹⁹⁸ Felpéc (Győr-Moson-Sopron vármegye)

¹⁹⁹ gyülekezetben, egyházban

²⁰⁰ vita

²⁰¹ ugyanazzal a joggal kegyelmekektől oltalmazhatnánk

²⁰² Rábaszentmihály (Vas vármegye), ma Vasszentmihály. Payr Sándor szerint nem a Győr vármegyei Rábaszentmihály településről van itt szó. (PAYR, 1924. 209. p.) 1629-ben Rábaszentmihály filiájaként működő Gosztony lakói az anyaegyház református lelkészét vármegyei segítséggel eltávolították, és evangélikus lelkészt hívtak oda. Az eset kapcsán Kanizsai püspök Nádasdy Pálhoz írt levelében így fakadt ki: „Vajha most az én idvezült patronusom, Batthyány Ferenc úr élne, kétség nélkül engem is az én püspökségemben minden jogtalanság ellen kegyesen protezsálna.” THURY, 1998. 277., 297. p.

²⁰³ világi karral és világi pártfogókkal

²⁰⁴ akik evangélikusok

²⁰⁵ hiszem

²⁰⁶ veszélyes

²⁰⁷ rá

²⁰⁸ Pannonhalma (Győr-Moson-Sopron vármegye)

²⁰⁹ Győrság (Győr-Moson-Sopron vármegye)

²¹⁰ pártfogó

²¹¹ Kutasi Mihály 1622-ben már a cseszneki végvár kapitánya. 1624 második felében vagy 1625 elején lett a Győr vármegyei Ság falu földesura. 1634 májusában még élt, de 1639 áprilisában már az özvegyét említik. GECSÉNYI LAJOS: Győr vármegye nemesi közgyűlési és törvénykezési jegyzőkönyveinek regesztái. II. 1617–1626. Győr, 1995. 43., 94., 96. p.; Uő: Győr vármegye nemesi közgyűlési és törvénykezési jegyzőkönyveinek regesztái. III. 1627–1637. Győr, 2004. 54. p.; HEGEDÜS ZOLTÁN – SZABÓ ZOLTÁN: Győr vármegye nemesi közgyűlési és törvénykezési jegyzőkönyveinek regesztái. IV. 1638–1650. Győr, 2007. 37. p.

²¹² katona – A szó utólag a sor mellé írva és jelezve, hogy hova kerül.

²¹³ vallásszabadságban

kább soha sem volt a szendi²¹⁴ ecclesiában, amely tova Csókakő²¹⁵ felé Gesztes²¹⁶ táján a Vértes kebelében mondatik lenni. Amely ecclesiában is az auditorok a ministerium és confessio miatt meghasonlottanak, mert az az ecclesia nem a pápai seniorsághoz dominus Ceglédi inspectioja alá, hanem a révkomáromiakhoz²¹⁷ dominus Jacobus Ág Magyar²¹⁸ inspectioja alá tartozik. Akármely delationak²¹⁹ is azért ne adjon kegyelmed mindjárt helyt, hanem jól végére menjen a dolognak, és aztán azután afficiáltassék²²⁰ kegyelmed rajta úgy, amint annak qualitas exigálja.²²¹ Ezeket kegyelmednek mint kedves simpatriotamnak,²²² és régi becsületes frateremnek akarám e levelemben eleibe terjesztenem. His venerabilis tuae dominationis una cum sibi Deo et natura conjunctis, ideoque amantissimis feliciter pervivat, meque pro suo candore, redamet. Datum Gizinga die 29 Septembris Anno 1631.²²³

5. Kanizsai Pálfi János dunántúli református püspök, németújvári lelkész Kis Bertalan dunántúli evangélikus püspök, sárvári lelkészhez. Németújvár, 1631. október 7. Lelőhely: fol. 277.

Venerabilis vir, domine, amice, et frater antiqua consuetudine nostri devincte.²²⁴ Tibi una cum tuis gratia, pax et misericordia a Deo Patre et Domino Jesu Christo Servatore Nostro.

Sárkány uramnak Kiskomárból 25 die Septembris²²⁵ kelt levelét asszonyomnak ónagyságának²²⁶ egy szolgája Pápára 2 die Octobris²²⁷ énhozzám hozza és énnekem megadá. Melyben őkegyelme egyéb dolgok között enne-

²¹⁴ Szákszend (Komárom-Esztergom vármegye)

²¹⁵ Csókakő (Fejér vármegye)

²¹⁶ Várgesztes (Komárom vármegye)

²¹⁷ Révkomárom (Komárom vármegye), ma Komarno, Szlovákia

²¹⁸ Magyar Ág (Ágh) Jakab 1614-től a révkomáromi gyülekezet lelkésze, 1615-től haláláig a komáromi református egyházmegye esperese. 1629-ben részt vett Kanizsai Pálfi János püspökké választásán és beiktatásán. 1652-ben halt meg. THURY, 1998. 260–266., 489., 508. p.; KÖBLÖS–KRÁNITZ, 2009. 497. p.

²¹⁹ vádaskodásnak

²²⁰ háborodjon fel

²²¹ minősége megkívánja

²²² földimnek

²²³ Ezekkel tiszteletreméltó uraságodnak a vele Isten és a természet által összekötöttekkel, valamint a szeretteivel egyetemben [kívánom], hogy szerencsésen éljen, és engem fényességével viszontszeressen. Kelt Németújvár, 1631. év szeptember 29. napján

²²⁴ Tiszteletreméltó férfi, uram és régi megszokás által lekötölezett testvérem.

²²⁵ szeptember 25. napján

²²⁶ Lobkowitz Poppel Éva (1590 k.–1640) 1608-tól Batthyány Ferenc felesége. Evangélikus vallású, a Dunántúlon támogatta a protestánsokat. Férje halála után 1625 és 1629 között egyedül igazgatta a Batthyány birtokokat, majd fiával Batthyány Ádámmal kötött megegyezést az uradalmak megosztásáról. Az 1630-as évek elejétől legtöbbit dobrai várában (ma Neuhaus, Ausztria) tartózkodott. Új magyar életrajzi lexikon. V. köt. P–S. Főszerk.: Markó László. Bp., 2004. 435–436. p.

²²⁷ október 2. napján

kem azt írja, hogy kegyelmednek is levelet írt, és azt az énnekem szóló levél közibe tette volna be, s kér is azon, hogy én azt a levelet kegyelmednek megméltatnám.²²⁸ De én azt a levelet az én levelem között nem találtam. Tudakoztam a tabellariustól,²²⁹ hogy talán Sárváron által jöttében kegyelmednek megadta volna, de azt felelte, hogy nem adta. Nem tudom azért hova tévelyedett el, conjiciálván²³⁰ mindazonáltal, hogy Pápáról (ahonnan az énnekem szóló levelet is megküldötték) kegyelmedhez elméltatták²³¹ legyen, melyről ha kegyelmed engem certifiál nagy scrupulust²³² veszen ki kegyelmed szívemből. Ezen kívül ugyanazon levélben ír Sárkány uram a megfogott Jagonics György praedicator felől is, kiváltképpen ilyen két dolgot. Először, hogy annak causájának processu juris discussiojára²³³ nem másúá, hanem Kiskomárba törvénynapot praefigáljak.²³⁴ Mivelhogy őkegyelme az ő maga autoritasának praeiudiciumjával²³⁵ Jagonicsot kezéből kibocsátani, és dolgát másutt revideáltatni²³⁶ megengedni nem akarja, hanem azt kívánja, hogy oda Kiskomárba gyülekezzünk. Akinek vétett, és akik keresik, azok is oda menjenek, és ott törvényt tevén reá, ugyanott akarja meg is büntetni. Énnekem Sárkány uramnak e discursusa²³⁷ ennyiből tetszik, hogy e causát²³⁸ ott Kiskomárban akarja revideáltatni, mivelhogy én is arra alkalmasb helyt annál nem találhatok. Ami pedig a törvénynapot illeti, tudom, hogy azt sokára nem kellene halasztanom, mivelhogy az őszi idő aminémű állhatatlan²³⁹ szokott lenni, félő, hogy esős állapotra ne forduljon, és a mostani jó utak is rosszakká ne legyenek. De akinek mire tiszte szerint gondja és szüksége vagy, az időnek és útnak kedvetlen voltát nem nézheti. Ím azért Isten segítségéből Pápára bemelegyek, és ott némely atyámfiaival a törvénynap felől conferálok,²⁴⁰ és amely napot e dologra alkalmasabbnak vélhetünk, hogy kegyelmed is úgymint pars actoria²⁴¹ arra a napra Kiskomárba compareálhasson,²⁴² tempestive²⁴³ certifiálom kegyelmedet felőle. Másodszer, a törvénynap mellett, ír Sárkány uram Jagonicsnak kezességen törvény napig a fogságból való kibocsátása felől is. Mivelhogy Jagonicsnak auditori, úgymint a kiskomári városiak, hogy tanítójuknak fogsága miatt az isteni szolgálatban meg ne fogyatkoznának, gyakorta való kérésükkel búsítják őkegyelmét, ígérvén arra magukat, hogy törvénynapig elegendő kezességet vállalnak föl ma-

²²⁸ elküldeném

²²⁹ levélvivőtől

²³⁰ gyanítván

²³¹ elküldték

²³² aggodalmat

²³³ ügyének jogi eljárás közbeni megvitatására

²³⁴ kitűzzek

²³⁵ törvény adta hatalma kárával

²³⁶ felülvizsgálni

²³⁷ eszmefuttatása

²³⁸ ügyet

²³⁹ változékony

²⁴⁰ tanácskozom

²⁴¹ vádló fél

²⁴² megjelenhessen

²⁴³ időben

gukra érette, és ismét törvéynapra előállítják. Én, minthogy Jagonicsot a kegyelmed levelében előmbe terjesztetett *accusatio*jára²⁴⁴ fogattam meg Sárkány urammal, a kegyelmed híre és akaratja nélkül nem akarom még kezességen is a fogságból kibocsátani, hanem kívánom felőle a kegyelmed tetszését megérteni. Kegyelmedet azért mint jóakaró frateremet szeretettel kérem, hogy kegyelmed mentől hamarébb, míg Pápán leszek (mulatok²⁴⁵ pedig talán három avagy négy napig legföljebb) a kegyelmed tetszése felől *certificáljon* engemet levele által, hogy én is Pápáról Sárkány uramat tudósíthassam Jagonics dolgának minémű kárban kellettessék állapodni, mert én valamíg a kegyelmed leveléből nem értek, addig kiváltképpen a kezességen való kibocsátás felől semmit nem tudok Sárkány uramnak írni. Azért is kívánom, hogy kegyelmed énnekem Pápára írjon, mert én is inkább találhatok módot Sárkány uramnak Pápáról, hogy sem mint Újvárból való levél küldésben. *His venerabilem Dominationem una cum suis speciali altissimi protectioni devote recomendo. Datum Gizingae 7 die Octobris Anno 1631.*

Venerabilis tuae dominationis

Amicus et frater sincerus

Johannes Paulides Canisaeus manu propria²⁴⁶

6. Kanizsai Pálfi János dunántúli református püspök, németújvári lelkész Kis Bertalan dunántúli evangélikus püspök, sárvári lelkészhez. Pápa, 1631. október 13. Lelőhelye: fol. 277–279.

Venerabilis vir, domine, amice et frater, mihi observandissime.

Gratia, pax, et misericordia a Deo Patre et Domino Jesu Christo Servatore nostro.²⁴⁷

Itt Pápán szintén hat egész nap múltván, nagy szorgalmatossággal várván, hogy kegyelmed az én e minapi levelemre énnálam magát levele által resolválja. De váromlásom (nem tudom mi okból) hiábavalóvá téteték, mely miatt Sárkány uramnak Jagonics György praedicatornak törvéynapig a fogságból kezességen való kibocsátása felől (mellyet őkegyelme levelében nálam *urgeál*²⁴⁸) írni semmit nem tudtam. Az a kegyelmed jóakarója, ha kegyelmed felőle ír-e avagy nem ír. Ha nem ír kegyelmed, kénytelen lesz nyavalyás atyafi velem, hogy mind a törvéynapig azon fogságban maradjon és szenvedjen. Amely törvéynap felől némely én atyámfiaival beszélgetvén e jövőendő hónapnak 10 napját, azaz Szent Márton nap

²⁴⁴ vádjára

²⁴⁵ maradok

²⁴⁶ Ezekkel a tiszteletreméltó uraságot övéivel együtt a Legfenségesebb különleges oltalmába alázatosan ajánlom. Kelt Németújváron az 1631. év október 7. napján. Tiszteletreméltó uraságodnak őszinte barátja és testvére, Kanizsai Pálfi János saját kezűleg

²⁴⁷ Tiszteletreméltó férfi, uram, barátom és nagyrabecsült testvérem. Kegyelem, békesség, és jóakarát Istentől a mi atyánktól, és Jézus Krisztustól a mi urunktól megváltónktól.

²⁴⁸ sürget

estét praefigáltuk, hogy akkorra mind én, az én atyámfiai közül némelyekkel, s mind pedig kegyelmed úgymint *actoria pars*, a kegyelmed atyafiai közül akikkel akar, Kiskomárba Isten segítségével *compareáljunk*, és e causát amennyire hozzáférhetünk *discutiáljuk*.²⁴⁹ Amely nap felől akarám kegyelmedet jó idején,²⁵⁰ úgymint közel egy hónappal előbb *certificálni*, hogy kegyelmed azt ne *causálhassa*,²⁵¹ hogy későre adtam volna kegyelmednek értésére. Arra azért, a megnevezett terminusra,²⁵² úgymint ad 10 die *gbris* kegyelmed számot tartson.

E kegyelmednek szóló leveletem itt *concludálnám*,²⁵³ de egy dolog juta eszembe, melyet nem lehet hogy kegyelmednek meg ne írjak. Itt Pápán való mulatásom alatt e minap panasz gyanánt terjeszték előmbe, hogy kegyelmed a lutheranizmus terjesztésének nem apostoli (*religionem nam brachio seculari propagare et defendere non apostolicum, sed apostaticum, non Christianum, sed Anti Christianum esse censetur*²⁵⁴), hanem az Anti Christustól tanult, és vétetett módját, melyet kegyelmed (megbocsásson Istenért kegyelmed, hogy így kelletik szólnom) egy fáka²⁵⁵ időtől fogva *exerceálni*²⁵⁶ kezdte, a *görbői*²⁵⁷ *ecclesiában* is *prosequálni*²⁵⁸ és *continuálni*²⁵⁹ igyekezett volna. Mivelhogy kegyelmed a mi ott lévő szegény atyánkfíára, úgymint Mathias Textorisra²⁶⁰ szintén tizenhét darabantokat küldött volt, ez elmúlt héten, hogy azoktól helységéből *violenter*²⁶¹ kihányattassék. Nem tagadom, ezt megértvén kegyelmed felől, nem győztem eleget a kegyelmed maga gondolatlanságán álmélnodni. És semmiképpen elmém arra nem hajolhatott, hogy kegyelmed felől azt ítélném, hogy kegyelmedet erre az a Lélek vezérlette volna, aki az írásban békeségnek lelkének mondatik. Kérdelek, hol tanulta kegyelmed a *religio*²⁶² terjesztésének a módját, hogy azt *brachio seculari* kellettessék terjeszteni? Ha e módot kezdi kegyelmed *ferventer*²⁶³ *exerceálni* (mint a pápisták, hogy az *evangelicus* tanítókat kiirtogatván a szomszéd országokban ezután terjesztet-

²⁴⁹ megtárgyaljuk

²⁵⁰ időben

²⁵¹ okolhassa

²⁵² időpontra

²⁵³ befejezném

²⁵⁴ A vallás világi karhatalommal való terjesztését és védelmét nem hitvédőnek, hanem hittagadónak, nem kereszténynek, hanem keresztényellenesnek kell tartani.

²⁵⁵ fáka=falka, jelentése: néhány, múlt, nemrégiben múlt, minapi, itt értsd: egy ideje. – Magyar tájszótár. I. Szerk.: Szinnyei József. Bp., 1893. 538. p.; Új magyar tájszótár. 2. E–J. Főszerk.: B. Lőrinczy Éva. Bp., 1988. 255., 265. p.

²⁵⁶ gyakorolni

²⁵⁷ Görbő (Zala vármegye), ma Kisgörbő

²⁵⁸ követni

²⁵⁹ folytatni

²⁶⁰ Textoris másként Rohonci Mátyást az 1632. június 22. és 24. között megtartott pápai zsinaton, mivel házasságtörő, tolvaj és atyját gyalázó, nem avatták lelkésszé. 1635-ben áttért az evangélikusokhoz és Olláron lett lelkész. EFK. Cat. VI. Relig. Tit. III. k. No. 1. fol. 270.; PAYR, 1924. 457. p.

²⁶¹ erőszakosan

²⁶² vallás

²⁶³ hevesen

ték el az ő vélekedésüket) rövid időn kegyelmed is ez egész Dunán inntent lévő tractust lutheranismussal betöltheti. Igen menti néha magát kegyelmed, hogy a jó egyezésnek kegyelmed szeretője legyen, de én nem tudom mint férjen ez össze a kegyelmed békesség szerető voltával, hogy így brachio seculari háborgatja kegyelmed a mi együgyű atyánkfiait. A vulgus²⁶⁴ nyavalyást örömezt acceptálja,²⁶⁵ akikre is (amint kegyelmed tudja) a religio felől való végezése országunknak tendál,²⁶⁶ de még a patronus urak sem ellenzik ott való lakását, kegyelmed pedig még Sárvárott sem eheti ebédjét meg csön-des elmével miatta. Édes fraterem gondold meg jól magadat, hogy te is csak meghatározott hatalmú és méltóságú püspök vagy Magyarországon, sem érsek, sem cardinal²⁶⁷ nem²⁶⁸ vagy, azért ne hagyd magadat fölöttébb az affectusnak²⁶⁹ délceg lovától elragadtatni, mert a hebehurgia cselekedetből semmi jó nem következik. Tudja azt kegyelmed, hogy amely helyben az auditorok a kegyelmetek religioját acceptálják (noha szintén azelőtt bár a mi atyánkfiai voltak is közöttük), de mi kegyelmetek ellen brachio seculari nem törekedünk, tudván azt, hogy libera est religio.²⁷⁰ Tartsa azért kegyelmed a kegyelmed határán belül magát, és alkudjunk egymással emberségesen e nyomorult darab földön, hogy egymás ellen a méltatlanság miatt nagyobb inflammáltatván²⁷¹ oly tragédia ne indíttassék köztünk, amelyet közönséges adversariusaink²⁷² gyomruk bizodalmaival, és ajakuk vigyorgásával hallanának avagy látnának. In reliquo eandem venerandam dominationem vestrae una cum suis feliciter in domino valere sincere exoptandem. Datum Pápa, die 13 Octobris Anno Domini 1631.

Venerabilis dominationis vestrae
Amicus et frater antiqua consuetudine
devinctus

Johannes Paulides Canisaeus. Ecclesiarum
orthodoxarum helveticae confessionis in
comitatibus Cis Danubianis existentis episcopus
indignus, nec non ecclesiae Gizingensis minister²⁷³

²⁶⁴ közösség

²⁶⁵ elfogadja

²⁶⁶ kiterjed

²⁶⁷ bíboros

²⁶⁸ A szó a sor fölé írt utólagos betoldás.

²⁶⁹ érzelemnek

²⁷⁰ szabad a vallás

²⁷¹ feltűzelve

²⁷² ellenségeink

²⁷³ A továbbiakban tiszteletreméltó uraságodnak övével együtt kívánom, hogy egészségben örvendezzenek az Úrban. Kelt Pápán, az Úr 1631. éve október 13-án. Tiszteletreméltó uraságodnak barátja és régi szokás által lekötelezett testvére Kanizsai Pálfi János, a dunáninnyi vármegyék helvét hitvallású igazhitű egyházainak érdemtelen püspöke, nemkülönben a németújvári gyülekezet lelkésze

**7. Kis Bertalan dunántúli evangélikus püspök, sárvári lelkész
Kanizsai Pálfi János dunántúli református püspök, németújvári
lelkészhez. Cenk, 1631. október 25. Lelőhely: fol. 279–280.**

Reverende domine, frater in Christo Jeso antiqua necessitudine mihi devinctissime. Gratiam et pacem domini nostri Jesu Xristi, cum omnigena foelicissime largiri precor et mea officia quandoque paratissima fraterne commendo.²⁷⁴

A kegyelmed három ízbeli leveleit becsületes uram és atyámfia, Jagonics György praedicator felől elvettem,²⁷⁵ és mit írjon sok szóval kegyelmed, mindannak gonoszságos és igaz keresztyén, csak plebejus emberhez is nem illendő cselekedete felől, s mind pedig a cselekedetnek kétszeres úttal megrostálása felől, megértettem. Kikre, hogy igaznál későbben adhatok kegyelmednek választ, nem restségemnek, sokkal inkább nem kegyelmedhez való idegenségemnek, hanem e kis idő fordulatján sok felől sok dolgoknak reám omlásának, és azokban való forgolódásomnak alítsa,²⁷⁶ és tulajdonítsa. Hogy azért vétkes legyen Jagonics, a kegyelmed első levele is nyilván²⁷⁷ bizonyítja. Második azont erősíti, harmadik a büntetésnek exitusát²⁷⁸ keresi. Azért szerelmes uram és kedves atyámfia, így értse kegyelmed, hogy minekelőtte az én kezemhez parancsolta volna Isten, csodálatos isteni providentiajából, Jagonics az igaz keresztyén vért hitetlen pogánynak eláruló levelét, mind Zülfikár aga maga keze írásával együtt, immár annak előtte constált²⁷⁹ Sárkány István uramnál, és mind a több főrendeknél. Ítélem²⁸⁰ Paksi uramnál is, Jagonics vétke el²⁸¹ annyira, hogy mikor én mutatnám a leveleket Sárkány István uramnak Keresztúrott, akkor immár az én accusatiom kívül arestáltatván volt érette, ki accusatiojára azt őkegyelme tudja. Vétke azért absolute²⁸² nyilván vagyon, és ha tovább kívánatnék, keze írása is convincálna²⁸³ róla. De mivel maga sem tagadta Sárkány uram előtt, ítélem²⁸⁴ most sem tagadhatja, mivel propriam fassionem csak in foco communi sem revocálhatja²⁸⁵ senki, mennyivel inkább in foco conscientia.²⁸⁶ Honnént indítatott pedig ő erre, ő maga tudja. Dato, a s mint szoktak némelyek szólni, sed non concessio,²⁸⁷ az én inspectiom alatt lévő szegény együgyű atyámfia adtanak volna olyan nagy gógös elméjű

²⁷⁴ Tiszteletes uram, régi szükség által Jézus Krisztusban igen lekötözött testvérem. Könyörgök, hogy urunk, Jézus Krisztus kegyelme és békéje mindenféle dologgal szerencsésen árásson el, és alkalmasint hivatalomat testvérileg ajánlom.

²⁷⁵ megkaptam

²⁷⁶ tartsa

²⁷⁷ nyíltan

²⁷⁸ kimenetelét

²⁷⁹ biztosan tudott volt, kiderült

²⁸⁰ gondolom

²⁸¹ oly

²⁸² teljesen

²⁸³ bizonyítana

²⁸⁴ gondolom

²⁸⁵ saját vallomását csak közhellyel sem vonhatja vissza

²⁸⁶ a lelkiismeret helyén

²⁸⁷ adva (=feltéve), a s mint szoktak némelyek szólni, de nem megengedve

embernek valami maroklatot²⁸⁸ eleibe, attamen,²⁸⁹ ha engemet illetett volna, avagy mást valakit competenter²⁹⁰ úgy kellett volna accusatiojával megtalálni, és nem a pogány török tanácsát, segedelmét, és tűzzel, fegyverrel (melyre Jagonics armamentariumjából administráltatni²⁹¹ semmi nem kívántatott volna, mert veszedelmünket szomjúhozó dühös igyekezeti őneki anélkül is eléggé köszörüli, és naponként tüzeli azt veszedelmünkre) előjövő coerceálását implorálni.²⁹² Tudtam, dicsértessék az Úrnak szent neve, ezeddig az én jámbor atyámfiái segedelmeiből, canonjuk vigorja²⁹³ szerint, az enormitasokat én is megbüntetni, noha a dölyfös consequentiakkal²⁹⁴ haszontalanságokat nem halászok. Ez után sem várom, hogy valaki actoria pars legyen a gonosz cselekedetűek ellen, kik gyarlóságból elesnek, csak maguk fassiot²⁹⁵ tegyenek arról előttem, de még eddiglen nem találtatott Jagonicsnak efféle társa, noha mondatik valami Dávid Csillag, és János Kóbor atyánkfiái felől. Sed si sufficeret accusare, quis esset innocens?²⁹⁶ Ítélem, hogy abból is valami gőz származhatik a kegyelmed szemei eleibe, talán nem sokáigh. Nem bánom, szerelmes uram, vétkes voltokat, hogy előmbe terjeszti kegyelmed szegény atyámfiainak, mert ugyanis az idegenek szemei hamarébb kapják²⁹⁷ felebarátjuk vétkeit magukénál, de az igazság egyenes lineáján²⁹⁸ kell annak meglenni, úgy én is jobb módjával tudhatom rámozni²⁹⁹ az eltántorodtakat. Ami pedig két úttal való büntetés keresését illeti Jagonicsnak, kegyelmed megbocsássa édes fraterem, nem tudhatok eligazodnom abban, mert ha Sárkány uram kezébe vagyon immár, s volt azelőtt is, s nem is akarja őkegyelme kezéből kibocsátani 7 Octobris³⁰⁰ kelt kegyelmed levele szerint. Secularis magistratus³⁰¹ levén őkegyelme, nekem az őkegyelme törvényes határában semmi boronálásom³⁰² nincs. Meg tudja őkegyelme Istentől vett gratiája³⁰³ szerint, úgy megismertem őkegyelmében az árulók ellen való indulatot, még szegény Hollósi János³⁰⁴ arestálásakor Kiskomárban, a vér árulót

²⁸⁸ bizonyítékot – Régi magyar glosszárium. Szótárak, szójegyzékek és glosszák egyesített szótára. Szerk.: Berrár Jolán – Károly Sándor. Bp., 1984. 475. p.

²⁸⁹ de mégis

²⁹⁰ illően

²⁹¹ fegyvertárából segítettetni

²⁹² kérni

²⁹³ szabályzatuk ereje

²⁹⁴ következményekkel

²⁹⁵ vallomást

²⁹⁶ De ha elegendő lenne csak vádolni, ki lenne becsületes ember?

²⁹⁷ látják

²⁹⁸ vonalán

²⁹⁹ kordában tartani

³⁰⁰ október 7-én

³⁰¹ világi hatóság

³⁰² egyengetésem

³⁰³ kegye

³⁰⁴ Nem lehet pontosan azonosítani a személyt. Két Hollósi János nevű evangélikus lelkészről is van adatunk ebből az időszakból. Az egyik 1608-ban Szopor lelkésze, majd 1614-től Váton szolgál (PAYR, 1924. 113., 251. p.), a másikat 1614. november 5-én avatták lelkésszé a csepregi zsinaton. EOL. AGE. V. 5. fol. 101. Ugyanakkor van

büntetni. Hogy ha pedig kegyelmed keze vagyon rajta³⁰⁵ még, és reverendus, miért nem vihetné kegyelmed oda ahova akarná, juxta libertatem reverentiae?³⁰⁶ És itt immár in foco ecclesiastico,³⁰⁷ ha revideáltatni akarja kegyelmed dolgát, quid ad me?³⁰⁸ Ubi rerum testimonia adsunt non opus est testibus,³⁰⁹ igazán szokták mondani. Nem tagadja Jagonics a gonoszágot, nem is tagadhatja, mert keze írása, különben való szavát arcul illetné.³¹⁰ Ágáljon³¹¹ hát kegyelmed mint competens magistratusa³¹² ellene, és érdeme szerint adassa meg kegyelmed neki criminalis³¹³ vétke köntösét először, a reverentia köntöst a jámboroknak tartván. Annak utána tudja Sárkány István uram mit kell vele cselekedni. Nem illet soha minálunk in criminalibus agere ecclesiastico contra ecclesiasticum,³¹⁴ hanem ha kegyelmed kezdetné el velem, de jól ismerem kegyelmedet édes fraterem, és káros ügyemet nem kívánod, tudom. Constál azért kegyelmed előtt minden. Azért kegyelmed nem kerengő, hanem igaz egyenes büriűjén³¹⁵ tisztének eljárván, kiben nincs kétségem, procesáljon³¹⁶ Jagonics ellen, mert alioquin³¹⁷ ha másunnét kelletik actoria parsnak ellene felállani, valóságos dolog, kegyelmednek is feje kezd bele fájni. Ex superabundanti teszem ezt hozzá, hogy most octava celebráltatik,³¹⁸ és ha ugyan Sárkány uram szolgáltatna is törvényt Jagonics felől,³¹⁹ őkegyelme tudja meg lehetne-e³²⁰ őkegyelmével avagy nem, azt én őkegyelmére hagytam, mert az ország decretumai³²¹ tilalmazzák. Ha az őkegyelme levele jön vala kezemhez, nyilvánvaló dolog. Emlékeztető dolgokat írtam volna őkegyelmének is. De caetero³²² kegyelmednek egyéb dolgokban kedveskedni és szolgálni igyekszem, csak kegyelmed gyakorta házam mellett el ne múljék,³²³ hanem beszállván atyafiságosan vegye szolgálatomat. Üdvözlje kegyelmed ismeret-

adatunk egy Hollósi János nevű kiskomári katonáról is, aki 1628-ban már kiskomári lovas katona, és 1639-ben még mindig a várban szolgál. MNL. OL. E 211. (= A Magyar Kamara Archivuma. Lymbus.) 93. cs. Ser. II. 26. tétel fol. 535.v.; MNL. OL. P 1322. Körmenői központi igazgatóság iratai. Familiárisokra, szervitorokra, hadinépre vonatkozó iratok. No. 332. fol. 2.r.

³⁰⁵ azaz Kanizsai Pálfi János ítélkezhet felette

³⁰⁶ a szabadság tisztelete mellett

³⁰⁷ egyházi helyen

³⁰⁸ mi közöm hozzá

³⁰⁹ Ha az ügyben van bizonyíték, nincs szükség tanúkra.

³¹⁰ csapná

³¹¹ Tiltakozzon

³¹² illetékes előljárója

³¹³ bűnös

³¹⁴ bűnügyekben egyházi személynek egyházi személy ellen eljárnia

³¹⁵ gyaloghídján

³¹⁶ tegyen

³¹⁷ egyébként

³¹⁸ nyolcados törvényszék tartatik

³¹⁹ Felett

³²⁰ megtehetné

³²¹ törvényei

³²² egyébként

³²³ menjen

len asszonyomat,³²⁴ kinek kegyelmeddel egyetemben s kegyelmednek szerelmeseivel³²⁵ sok jót kívánok. Éltesse az örök Isten kedves jó egészségben kegyelmeteket sokáig. Datum Cenkinó 25 Octobris Anno 1631.

Reverentiae dominationis vestrae

Servitor et frater veteranus

Bartholomaeus Kis illustrissimae aulae et oppidi

Sárvár concionator, et ecclesiarum ortho-

doxarum iuxta inviolatae confessionis augustanae

Cis Danubium superintendens.³²⁶

8. Kanizsai Pálfi János dunántúli református püspök, németújvári lelkész Kis Bertalan dunántúli evangélikus püspök, sárvári lelkészhez. Németújvár, 1631. november 21. Lelőhelye: fol. 280–281.

Venerabilis domine, frater et amice antiqua mihi necessitudine devinctissime.³²⁷ Tibi una cum tuis gratia, pax, et miserecordia, a Deo Patre et Domino Jesu Christo servatore nostro.

E levelem mutató nánai³²⁸ Csöndör Benedek előmbé jövéen referála énnekem, hogy ennek előtte, úgymint hat esztendővel Szilatt³²⁹ az úr őnagysága³³⁰ jószágában laktában midőn Fejérvárra³³¹ a pogány kézbe fogságba esett volna, az ő felesége Kövi Ilona az ő fogságából való kiszabadulását meg nem várván, ő magát fajtalan életre vetette, amelyből meg is terhesegett volt. Mely gonosz élete miatt bújdosásra és csavargásra jutott dolga, és egy falkáig való csavargása után ment Sebesre (mely a Rábaközben vagon), és ott ő magát illetlen s törvénytelen házasságra kötötte Borda György nevű legényhez. Mely dolognak elmúlt két esztendeje, úgy, hogy immár azóta gyermeke is lett az urától. E szegény legény a pogány fogságából egyebek³³² segítsége által, Isten után, kiszabadulván kényszerítettet az ővele jól tevőknek szolgálatjával kedveskedni, és eleget tenni. És abból esett, hogy felesége ellen való causáját akiknek kellett volna legitima revisiora³³³ ez ideig eleikbe nem terjeszthette. Most immár a sebesi bírótól feleségének férjhez menéséről bizonyosságlevelet vevén, az ő lelki tanítójától és a falu bírójától reája indíttatván causáját hozta én előmbé, kérvén azon,

³²⁴ Kanizsai Pálfi János második feleségét, Thaly Katalint, akivel 1630. július 18-án kötött házasságot. – Kanizsai Pálfi János följegyzései. Közli: Kisfaludy Zsigmond. In: *Történelmi Tár*, 1880. 194. p.

³²⁵ szeretteivel

³²⁶ Kelt Cenken, az 1631. év október 25-én. Tisztelendő uraságod szolgája és régi testvére Kis Bertalan, Sárvár kitűnő udvarának és városának hitszónoka, és a sérthetetlen ágostai hitvallású igazhíttű egyházainak dunáninnyi püspöke

³²⁷ Tiszteletreméltó uram, testvérem és régi szükség által lekötözött barátom.

³²⁸ talán Bakonyháza (Veszprém vármegye)

³²⁹ Szil (Sopron vármegye)

³³⁰ Batthyány Ádám

³³¹ Székesfehérvár (Fejér vármegye)

³³² mások

³³³ törvényes vizsgálatra

hogy amennyire lehetne dolgát revideálnám és remediálnám.³³⁴ E szegénylegénynek lábaira az én ítéletem szerint oly nyűg vagyont vettem, melyből mi általunk könnyen nem expediáltatik,³³⁵ mert mivelhogy aki az országban supremus magistratus,³³⁶ az mitőlünk minden divortiumnak,³³⁷ és újabb házasságra való szabadságnak (ha szintén a mi ítéletünk szerint valamely personának innocentíája³³⁸ azt kívánná és megérdemlé is) pronounciálásától³³⁹ minket severe inhibeált.³⁴⁰ Azért midőn efféle causans persona³⁴¹ consistoriumunk eleibe jön, amelynek társa hitehagyottá lett, avagy illetlen házasságra magát máshoz csatlotta,³⁴² és az area persona³⁴³ érhető földön³⁴⁴ találtathatik, szoktuk azt a causans personát ad forum seculare religálni,³⁴⁵ hogy azt az ő hitehagyott társát juridice persequálja,³⁴⁶ és a magistratussal büntettesse, hogy a gonoszság büntetetlen ne maradjon. E causans personát is azért ugyanazon útra kellene igazítanom, de mivelhogy szegénységét praetendálja,³⁴⁷ hogy ő azt az ő hitehagyott feleségét juridice persequálja arra nincs ereje és tehetsége, mert úgy ő neki a nemes vármegyének fő- és viceispánit, annak a falunak, amelyben a desertrix³⁴⁸ asszony lakik földesurát, sőt még netalán palatinus urunkat³⁴⁹ is meg kellene keresni, amelynek ő véghezvitelére erőtelen és elégtelen, és így az a hitehagyott személy büntetetlen, ő pedig innocens persona³⁵⁰ lévén, siralmas kötélben maradna. Hogy azért hozzám való folyamodása ne lenne e nyavalyás legénynek teljességgel haszontalan, tetszék énnekem, hogy kegyelmedre relegálnám,³⁵¹ ilyen okokból. Először, mert az a Sebes nevű falu, melyben a desertrix lakik, Vághoz³⁵² való filialis ecclesia,³⁵³ amint megértettem, és a kegyelmed superintendentiája alá tartozik et per hoc³⁵⁴ inkább igazíthat kegyelmed valamit e causán hogysesem mint én. Másodsor, mert az a keresztúri³⁵⁵ praedicator, aki e legénynek feleségét azzal a sebesi legénnyel összeadta, a kegyelmed superatendentiájától dependeál,

³³⁴ orvosolnám

³³⁵ oldatik fel

³³⁶ legfőbb hivatal

³³⁷ házasságból történő elválásnak

³³⁸ személynek ártatlansága

³³⁹ közhírré tételétől

³⁴⁰ szigorúan eltiltott

³⁴¹ peres személy

³⁴² kötötte

³⁴³ szabad személy

³⁴⁴ elérhető helyen

³⁴⁵ világi bírósághoz elküldeni

³⁴⁶ törvényesen eligazítsa

³⁴⁷ előadja

³⁴⁸ szökevény

³⁴⁹ Esterházy Miklóst

³⁵⁰ ártatlan személy

³⁵¹ áthárítanom

³⁵² Vág (Sopron vármegye)

³⁵³ leányegyház

³⁵⁴ és ezért

³⁵⁵ Németkeresztúr (Sopron vármegye)

és holott az az atyafi volt az inconveniéntiának³⁵⁶ úgymint conciliatora,³⁵⁷ inkább illik, hogy kegyelmed és a kegyelmed atyafiai aggódjanak e causának complanatiojában,³⁵⁸ hogysem mint én és az én atyámiai. Ke-
gyelmed azért én édes fraterem és jóakaró uram, lássa minémű resolutioval
bocsátja el e causans personát maga színe elől, holott tudom azt (amint
neki meg is hagytam), hogy jövendő generalis synodusunkban,³⁵⁹ ha ke-
gyelmed által dolga nem componáltatik,³⁶⁰ ismét bennünket megkeres, és
dolgát kegyelmed minémű kárban hagyta legyen minekünk referálja. Én
abból kegyelmednek tanácsot nem adok (mivelhogy annyi ajándékát ismerem
Istennek kegyelmedben lenni, hogy kegyelmed magától is föltalálhat-
ja, mit kellessék cselekedni), azt a desertrix personát az úrral őnagyságával,
mint szabad ispánnal megbüntetheti-e kegyelmed avagy nem? Hanem
csak azon instálok³⁶¹ kegyelmednél, hogy kegyelmed e megnevezett
causans personát e suo conspectu,³⁶² maga személyéhez illendő
resolutioval bocsássa el, és azon legyen, hogy efféle botránkozató
inconveniéntiak büntetetlen ne maradjanak, melyben Isten kegyelmednek
jobb módot adott, hogysem mint nekem. In reliquo eandem venerabilem
dominationem vestram una cum suis speciali altissimi protectioni devote
commendo. Datum Gizingae die 21 Novembris Anno 1631.

Venerabilis dominationis vestrae

Frater, amicus et servitor paratissimus

Johannes Paulides Canisaeus ecclesiarum orcho-
doxarum helveticae confessionem in comitatibus

Cis Danubianis existentium episcopus
indignus etc. Necnon ecclesiae Gizingentis
minister³⁶³

³⁵⁶ egyezetlenségnek

³⁵⁷ szerzője

³⁵⁸ egyengetésében

³⁵⁹ általános zsinatunkon

³⁶⁰ igazítottatik el

³⁶¹ kérek

³⁶² saját vizsgálata által

³⁶³ A továbbiakban tiszteletreméltó uraságotat övéivel együtt a Legfenségesebb különleges oltalmába aláztosan ajánlom. Kelt Németújváron az 1631. év november 21. napján. Tisztelendő uraságotnak testvére, barátja és készséges szolgája Kanizsai Pálfi János a dunáninneni vármegyék igazhitű helvét hitvallású egyházainak érdemtelen püspöke stb. Nemkülönben a németújvári gyülekezet lelkésze.

9. Kanizsai Pálfi János dunántúli református püspök, németújvári lelkész Kis Bertalan dunántúli evangélikus püspök, sárvári lelkészhez. Németújvár, 1632. április 21. Lelőhelye: fol. 281–282.

Venerabilis domine, frater et amice antiqua necessitudine mihi coniuncte. Salutem et debitam officiorum meorum semper paratissimorum commendationem.³⁶⁴ Forgatván gyakorta elmémben ex officii requisito,³⁶⁵ hogy kegyelmednek az én inspectiom alatt lévő Georgius Jagonicsnak, tiszte szerint praeter suam intentionem³⁶⁶ csudássává tétettetett nyavalyás fratert, mint igaz praelatusa,³⁶⁷ minden tehetséggel azon igyekezem, miképpen legitimis viis et modis,³⁶⁸ a kegyelmed inspectioja alól és elől úgy asserálhatnám,³⁶⁹ hogy mind kegyelmed ebédjét miatta jóízűen meg ehetné, s mind én is álmomat csöndesen eltölthetném. Voltam oly várakozásban kegyelmed felől, hogy kegyelmed természete szerint senkinek veszedelmének szomjúhozója nem levén, magában megenyhüdik és tevődik ahhoz a magagondolatlan atyafihoz, és így engemet is megszűnik felőle búsítani. Nem cselekedhettem azt, mert tisztemhez nem fért, hogy kegyelmednek supplicáltam³⁷⁰ volna mellette, hanem csak vártam a kegyelmed emberségétől. De, mivelhogy Serényi uramtól nem sok idővel ezelőtt kegyelmed üzenetéből megértettem, hogy kegyelmed e dolgot még fönntartván prosequálni³⁷¹ igyekezik, és semmiben enyhüdni nem akar, azért (amint én is akkor levelemben kegyelmednek megírtam) én sem akarom azt egy köszöntéssel s vállvonítással elhalódni és mulatni. Magamtól igen jól tudom, hogy e dolognak generalis synodusban kellene eligazítatni.³⁷² De (noha igen igyekezem rajta) a sok lézengő s nyúzó fosztó hadbeli embeereknek akadékos föl s alá való kóválygásuk miatt, semmi módot abban nem tudok találni, hogy most az én atyámfiat generalis synodusban convocálhassam,³⁷³ melynek meggondolását a kegyelmed eszességére hagyom. Hanem végeztem azt, hogy ad 12 May diem³⁷⁴ Kiskomárba, az ott közel lévő atyafiakat oda alá, Isten segítségéből elmenvén, particularis synodusban³⁷⁵ convocáljam. Melyről akarom tempestive kegyelmedet certificálni, hogy kegyelmed akkorra Jagonics ellen compareáljon, és akkor ott³⁷⁶ a megnevezett helyen Jagonics felől ott a helyen kegyelmednek kész leszek tehetségem szerint igazságot szolgáltatni. Vannak ott törvénytudó

³⁶⁴ Tiszteletreméltó uram, testvérem és régi szükségből lekötözött barátom. Üdvözlét és a mindig rendelkezésre álló hivatalom kötelező ajánlása.

³⁶⁵ hivatalos vizsgálatból

³⁶⁶ szándékán kívül

³⁶⁷ előljárója

³⁶⁸ erővel és módon

³⁶⁹ megszabadíthatnám

³⁷⁰ könyörögtem

³⁷¹ üldözni

³⁷² A mondat utólagos lapszéli betoldás.

³⁷³ összehívhasam

³⁷⁴ május 12. napján

³⁷⁵ részsínatra

³⁷⁶ A szó a sor fölé írva utólagos betoldásként.

becsületes vitézlő főemberek, kik a törvényszékben benn ülhetnek, mert e causa nagy részből vitézlő széket is láttatik concernálni.³⁷⁷ Annak fölötté³⁷⁸ Sárkány uram is, ki annak az ecclesiának, melyben az a Jagonics lakik, kiváltképpen való patronusa, ugyanezent kívánja, hogy e dolog ott Kiskomárban ő előtte decidáltassék,³⁷⁹ és annak másuvá való vitetését nem is akarja megengedni. Én, ha az Úr Isten egészséget ad, akkorra alá megyek, kegyelmedet is alá várom, melyről kegyelmedet most azért certificálom, hogy kegyelmed e dologban valami siketes negligentiáról³⁸⁰ engemet ne traducálhasson.³⁸¹ His eandem venerabilem dominationem vestram una cum suis in domino feliciter sincere exopto. Datum Gisingae 21 Aprilis Anno 1632.

Venerabilis tuae dominationis frater et amicus veteranus
Johannes Paulides Canisaeus³⁸²

**10. Kis Bertalan dunántúli evangélikus püspök, sárvári lelkész
Kanizsai Pálfi János dunántúli református püspök, németújvári
lelkészhez. Sárvár, 1632. április 24. Lelőhelye: fol. 282–283.**

Admodum reverende domine, frater et amice antiqua necessitudine mihi devincte. Eandem et salutis, et officiorum paratissimorum debitam commendationem.³⁸³

Generalis synodus szolgáltatásom, és arra néző szükséges bajos dolgok felől való beszélgetésem közben, ma délben adá meg hollósi³⁸⁴ lutheránus polgár nekem a kegyelmed levelét, mellyet megolvassván ottan, valóság, semmi ebédemet meg nem ízetlenítette, hanem a kegyelmed conscientiajának mivolta elmémet fohászzkodásra indította.

Azért szerelmes uram, fraterem, ami Jagonics dolgát illeti. Jóllehet eddig régen megérdemlette volna a nyilván való vétkeknek büntetése, és nem palástoló helyen érdeme szerint való büntetését az én imperitiom³⁸⁵ nélkül is, de mi, s micsodás conscientiaival hallogatta ennyire kegyelmed, megőrli kegyelmednek maga conscientiajának stimulusa.³⁸⁶ Tövises szavaira azért, hogy feleljek kegyelmednek enyhüs szókkal, csak ezt mondom. Supplicálást nálamnál alacsonyabb dölyfös erkölcsű embertől sem vártam, de ha akart volna kegyelmed velem és az én atyámfiaival per amicabilem et fraternam

³⁷⁷ illetni

³⁷⁸ azon túl

³⁷⁹ intéztessék el

³⁸⁰ hanyagságról

³⁸¹ hibáztathasson

³⁸² Ezekkel őszintén kívánom, hogy tiszteletreméltó uraságod övével együtt az Úrban szerencsés legyen. Kelt Németújváron az 1632. év április 21-én. Tiszteletreméltó uraságodnak testvére és régi barátja Kanizsai Pálfi János

³⁸³ Szerfelett tisztelendő uram, testvérem és régi szükség által lekötözött barátom. Üdvözlöt, és rendelkezésre álló hivatalom kellő ajánlása.

³⁸⁴ A polgár lakhelye egyaránt lehetett Egyházashollós, Hidashollós, Nemeshollós és Rempeshollós, amelyek egymás közelében fekvő Vas vármegyei települések.

³⁸⁵ vezénylétem

³⁸⁶ nyugtalansága

compositionem³⁸⁷ valamit végezni, nem kellett volna ily nagy gögösen, világi perfolýásnak útján sokaknak fájdmára ballagni, hanem az igaz szeretetnek ösvényén. Ha nem supplicáló,³⁸⁸ de mégis a megbántottakat megengesztelő serénységgel elevenen járni. Mivel azért csak palástolatban folyt dolga Jagonicsnak, és senki felőle meg nem engeszteltetett, most pedig contra conscientiam ily alkalmatlan időben, és csak particularis székben, ily nagy generale,³⁸⁹ sokakat megbotránkoztató gonoszságnak revisiojára és decidálására engemet certificál, melyben énnekem generalis synodust kellek szolgáltatnom azon 12 Maii³⁹⁰ Csepregben, kit kegyelmed még amaz szecsődi³⁹¹ gyűlésben megtudott. Ez akin fohászokdtam, szánakodván sebes lelketek ismereti voltán, mert magad valod szerelmes fraterem ezen leveledben, hogy ily nagy dolognak generalis synodusban kellene discutialtatni. De, hogy valami nyilvánban való³⁹² palástot szabhatna kegyelmed Jagonics gonoszságának, gondolta a mi generalis synodusunknak elmúlhatatlan voltát azon a napon, alkalmatosb szaboskodásának az pernonvenitál,³⁹³ és (ha actorok³⁹⁴ volnánk, ám de ubi rerum testimonia adsunt non opus est verbis, non testibus,³⁹⁵ mert nem tagadta Jagonics a dolgot, nem is tagadhatja) actoris non comparatione, multo magis nihil probatione, a reus Jagonicsnak absolutioját³⁹⁶ következendőnek, mellyet mint vihesse kegyelmed végre, mutassa meg a kegyelmed conscientiaja e szaboskodásnak fehér s nem vörhenyeges cretáját³⁹⁷ előbb kegyelmednek. Mivel azért e valóság egyik, hogy én kegyelmedtől terminust nem solicitáltam,³⁹⁸ hanem a nyilvánvaló gonoszságot megbüntettetni kívántam, és azért in competenter kívánja az én praesentiámat³⁹⁹ Jagonics ellen, mert ha az én fraterem, kik felől nekem kegyelmed halhatatlan, de bizonytalan gonoszságot üzent a sári⁴⁰⁰ fratertől⁴⁰¹ (ha el nem tagadná ám kegyelmed) nem tagadná cselekedetüket, nem kívánnám kegyelmedet actornak, hanem fassiojukra pronunciatatnék⁴⁰² nekik. De tagadják, és azért üzentem kegyelmednek a szentmihályi⁴⁰³ fratertől,⁴⁰⁴ ím most nacta meliori occasione⁴⁰⁵ levelemmel

³⁸⁷ baráti és testvéri kibéküléssel

³⁸⁸ könyörgő

³⁸⁹ fő

³⁹⁰ május 12-én

³⁹¹ Lehet Egyházasszecsőd, Molnasszecsőd, Németszecsőd (Vas vármegye). Mindhárom falu Körmend közelében fekszik.

³⁹² nyilvánvalóbb

³⁹³ nem éri el a célját

³⁹⁴ vádlók, felperesek

³⁹⁵ ha az ügy bizonyítékai jelen vannak, nincs szükség szavakra, sem tanúkra

³⁹⁶ nem a felperessel való szembeállításal, még kevésbé annak bizonyításával Jagonics alperesnek felmentését

³⁹⁷ krétáját

³⁹⁸ rendeltem

³⁹⁹ jelenlétemet

⁴⁰⁰ Sár (Vas vármegye), ma Sárvár

⁴⁰¹ Bejczy György, életrajzát ld. fentebb

⁴⁰² ítéletet hirdetének

⁴⁰³ Zala és Vas vármegyében több Szentmihály utótagú település létezik, így nem azonosítható pontosan melyikről van szó.

tudósítom kegyelmedet. Tartozik is kegyelmed reájuk rakni a kikiáltott gonoszságot synodusunkban, mert én el nem szenvedem nekik, és ha eleit nem veszi kegyelmed, nagyobb tűz lobban a sok hamis hír keltésből. Nagy gonoszság uram, hogy míg nálatok tévelyegnek minden cégéres véték nélkül vannak, és mihelyen⁴⁰⁶ kihozza Isten őket az absoluta reprobacióból⁴⁰⁷ a Christusban meghatározott electiora,⁴⁰⁸ ottan olyan gonoszságosakká lesznek, amint kiáltjátok. Másik ez, hogy maior vincit minorem.⁴⁰⁹ Én generalis synodust celebráltak azon napon, kegyelmed particularist,⁴¹⁰ azért cum protestatione⁴¹¹ el kell a kisebbnek haladni, holott nem is az én instantiámra⁴¹² hagyattatott terminus. Mivel azért kegyelmed igen igazán írja, hogy soha nem voltam senki veszedelmének szomjúhozója, és kegyelmed is emberségetől váró, most is várjon, és ha ugyan nem akarja ad propriam sui ipsius fassionem,⁴¹³ mellyet Sárkány uram előtt tett, és arra is arestáltatott aztán, nem az én instantiámra vagy vádlásomra, kegyelmed megbüntetni Jagonicst. Adja értésemre, és azon gyűlés tartásomban úgy consultálkodom felőle, hogy in tam criminalibus⁴¹⁴ oly actort állassak kegyelmed eleibe, ki ily nagy gonoszság elsiketléséért⁴¹⁵ nemcsak cselekedetéért, Jagonicsnak, de másnak is gondos actiot⁴¹⁶ csináljon. Kegyelmed azért szerelmes fraterem jól által ülje eszét, és úgy procedáljon,⁴¹⁷ ki essék kegyelmed hivataljának becsületére, melynek én ezeddig is oltalmazására hallgatóztam, és magam azért intettem kegyelmedet, ne szenvedje büntetés nélkül Jagonics gonoszságát. Levén azért értelme kegyelmednek mindenben, iuxta regulam veritatis procedáljon. Et his eandem reverendam dominationem una cum suis feliciter valere desidero. Sarvarino, 24 Aprilis Anno 1632.

Admodum reverendae dominationi vestrae

Servitor et frater benevolus

Bartholomaeus Kis illustrissimae aulae et oppidi

Sárvár concionator, et ecclesiarum verae

augustanae confessionem Cis Danubium superintendens⁴¹⁸

⁴⁰⁴ Mivel nem sikerült a települést pontosan beazonosítani, így a lelkész azonosítása is eredménytelen.

⁴⁰⁵ kapott jobb okkal

⁴⁰⁶ mihelyt

⁴⁰⁷ teljes tagadásból

⁴⁰⁸ választásra

⁴⁰⁹ a nagyobb legyőzi a kisebbet

⁴¹⁰ részt, ti. zsinatot

⁴¹¹ tiltakozással

⁴¹² sürgetésemre

⁴¹³ saját vallomását

⁴¹⁴ ilyen bűnyben

⁴¹⁵ elhallgatásáért

⁴¹⁶ eligazítást

⁴¹⁷ járjon el

⁴¹⁸ És ezekkel tisztelendő uraságodnak övével együtt jó egészséget kívánok. Sárvár, az 1632. év április 24-én. Igen tiszteletreméltó uraságodnak jóakaró szolgája és testvére, Kis Bertalan, Sárvár kitűnő udvarának és városának hitszónoka, és a dunáninneni igaz ágostai hitvallású egyházak püspöke.

11. Kanizsai Pálfi János dunántúli református püspök, németújvári lelkész Kis Bertalan dunántúli evangélikus püspök, sárvári lelkészhez. Németújvár, 1632. május 20. Lelőhelye: fol. 284–286.

Reverendissime et clarissime domine, et frater mihi observande. Salutem et debitam servitiorum meorum commendationem.⁴¹⁹

Megérkezvén Isten segítségével Kiskomárból, legelső gondol is azt választám magamnak, hogy a mitőlünk ott celebráltatott particularis synodusnak rendje és exitusa felől kegyelmedet mint kedves frateremet certificálnám. Nem gondolkodván semmit abban, hogy affelől való írásom kedves újság gyanánt vétettetnék kegyelmedtől, holott én is kegyelmednek hozzám való halhatatlan jó akaratjának tapasztalható jelenségei közé számálnám, ha kegyelmed is engemet a kegyelmed csepregi generalisának⁴²⁰ exitusa felől levele által certificálni méltóztatnék. Gyűltenek volt azért fel a mi atyáinkfiai abba a particularisba, hála legyen Istennek nem meg vethető számmal és sereggel. Vártuk a kegyelmed becsületes legatusait is, és ugyan tisztességes szállásuk is rendeltetett volt Sárkány Istvan uram házánál, de abbéli várakozásunk hiábavalóvá tétetteték, mellyen csodálkoztunk is, bánkódtunk is. Azért, hogy Jagonicsnak dolga a kegyelmed kívánsága szerint nem complanáltathatott,⁴²¹ ő úgy vagyon igenis akarta, hogy senki aki ellene ágált⁴²² volna nem compareált, mivelhogy jure regni⁴²³ ő magára is ítélte tartozni amaz törvénybe bevett regulát.⁴²⁴ Actore non comparente reus simpliciter absolvitur.⁴²⁵ Istennek providentiajából esett az kétség nélkül, hogy kegyelmed arra nem bírta magát, hogy közinkbe legatusokat e dolog felől nem küldött. Merthogy az, úgymint Jagonics dolga, nem szintén oly nagy botránkozató gonoszság lett legyen, amint kegyelmed kietleníti, ilyen két jelenségből bizonyosodtam meg felőle. Az első jelenség Gregorius Szobinak avagy Csalának e dolog felől Andreas Komáromihoz,⁴²⁶ a csurgói⁴²⁷ ministerhez⁴²⁸ írt levele, amelyben salutálja⁴²⁹ a kiskomáromi külső s

⁴¹⁹ Igen tiszteletre méltó és jeles, nagyrabecsült uramnak és barátomnak. Üdvözletem és elkötelezett szolgálatom ajánlom.

⁴²⁰ általános ti. zsinata

⁴²¹ egyengettetett

⁴²² tiltakozott

⁴²³ az ország törvénye

⁴²⁴ szabályt

⁴²⁵ Ha a felperes nem jelenik meg, az alperest egyszerűen fel kell menteni.

⁴²⁶ Komáromi (Révkomáromi) András 1632. május 12-én csurgói evangélikus lelkészé avatták fel, 1634-ben már zákányi lelkész. EOL. AGE. V. 6. fol. 115.; PAYR, 1924. 475. p. Payrnál 1635-től zákányi lelkész, de mivel az erre vonatkozó bejegyzés az 1635. június 13-án Rőjtőkön megtartott részssinat jegyzőkönyvi részében található, és arról szól, hogy Révkomáromi András zákányi lelkészt karácsonykor Dernyére áthívták prédikálni, de a kaproncai pap elfogatta és a kaproncai főkapitány fogságban tartja, már 1634-ben is Zákányban kellett szolgálnia. E levél értelmében korábban Csurgón, mint református lelkész tevékenykedett, hiszen másképp a lábodi lelkész neki írt levele nem juthatott volna Kanizsai Pálfi püspök kezébe.

⁴²⁷ Csurgó (Somogy vármegye)

⁴²⁸ lelkészhez

belső ministereket⁴³⁰ s azt mondja: kik noha úgymond méltatlan ispajámnak⁴³¹ Szigetvárbán reám levelet írtanak volt némelyeknek ellenem való vadlásokból etc., melyet én nem annyira tulajdonítok őkegyelmeknek, mint azoknak, kiket jól ismertem, s néha velük jól is cselekedtem etc. Ugyanazon levélben több szókkal is emberséges emlékezetet tesz a kiskomáromi mindkét minister felől és ő magát nekik szeretettel ajánlja, hogy ha Isten élteti, őkegyelmekkel is szemben levén megismerkedik, és sem őkegyelmek ellen, sem a mi becsületes gyülekezetünk ellen nem akar semmiben is véteni. Második jelenség az, hogy a Szigetben való levélírás után Jagonics és Csala Légradon a senior asztalánál együtt voltak, és egymással emberségesen beszélgettek, és mivelhogy azelőtt egymást nem ismerték volt, barátságos maguk ajánlásával váltak el is egymástól. Sőt Csala még arra is ajánlotta ugyanott magát, hogy az én Kiskomárba való menetelemet megértvén, honoris gratia⁴³² följön a mi particularisunkba. Ezek így levén meg is mondom, hogy az a Jagonics levélírása nem oly sokakat megbotránkozató gonoszság amint kegyelmed kietleníti, és azért jólesett, hogy kegyelmed e dolog felől senkit alá nem fárasztott, mert ebbéli fáradtsága a kegyelmed atyafiának hasonló lett volna amaz egy régi közbeszédhez, hogy egyszer két gyermek viaskodván egyik a másiknak fejét betörte volt, és midőn az atya a sebes gyermeket a bíróhoz vinné, az útban látta az a sebes gyermek a másikat, akitől meg sebesített volt, és megszólítván mondotta azt: Várj meg, csak ím az apám a bíróhoz viszen, s ha onnan megjövök ismét együtt játszunk, melyet hallván a gyermeknek atya, bíróhoz menő szándékát félbe hagyta, gondolván azt, hogy vakok vának, s tarkájuk mind egy. De ezt ebben hagyván, esék ugyanazon synodusban értésemre, hogy Kóbor Surdról Marcaliba, az úr őnagysága jószágába, ahol azelőtt is lakott volt, akar visszaköltözni, kinek oda visszaköltözése felől némelyek így augurálnak,⁴³³ hogy alig kerülheti el ott Marcaliban Kóbor, hogy a török vajda fogságába ne essék, mert mivelhogy az ő első ott lakásában kölcsönbe egy fattyú leányt épített volt, aki most is ott él. Ha történik az, (hogy az ő szokása szerint) polgár ifjakkal együtt részegeskedik, találkozhat oly, aki azt az ő cselekedetét gyalázatosan neki szemére lobbantja, és abból aztán fiet descensus ad rixas et verbera,⁴³⁴ mely miatt a török vajda⁴³⁵ a bírságnak örülvén kezdi Kóbort Lakba⁴³⁶ vinni, honnan nem lehetséges, hogy valami bírság nélkül kiszabadulhasson. Ezt én kegyelmednek barátságosan jelentem meg, nem árt azért, ha atyafiára következő kelepccének eleit veszi. Mert noha de futuris contingentibus non est determinata veritas,⁴³⁷ mindazonáltal a török fúttá földön sok injuriák⁴³⁸ szoktak esni, még a magukat egyenesen viselő ministereken is. Adhatom

⁴²⁹ köszönti

⁴³⁰ A külső és belső jelzővel a városi és a várbeli lelkészre utal.

⁴³¹ szpáhimnak

⁴³² kegyes tisztelettel

⁴³³ jósolnak

⁴³⁴ eljutnak a veszekedésig és egymás hibáztatásáig

⁴³⁵ Általában ötven gyalogos élén álló tisztt.

⁴³⁶ Lak (Somogy vármegye), ma Öreglak

⁴³⁷ a jövőben bekövetkező eseményeket nem lehet pontosan ismerni

⁴³⁸ törvénytelenések, jogtalanságok

azt is értésére kegyelmednek, hogy a laskói superintendentiából jött föl Segesdre az én inspectiom alá egy oly frater, aki legitimae suae conjugis defector⁴³⁹ lett. Ki hogy az én Kiskomárból kibocsátatott cursusomat⁴⁴⁰ meglátta, lelkiismeretétől furdaltatván, és a büntetéstől félvén nem mert följönni a particularisba. Hallom felőle, hogy a kegyelmed légrádi seniorja igen utána indult, hogy közülünk kegyelmetek közé hitegesse, amely hitegetés kegyelmeteknél immár szokásul kezdett bevezetni. Kegyelmed, én édes szerelmes fraterem, írja meg annak a légrádi seniornak, hogy annak tőlünk való elhitegetésébe ne fárassza elméjét, mivelhogy én az őkegyelme hitegetése nélkül is, magam jóakaratóból azt a fratert, mint desertort⁴⁴¹ kegyelmetek közé engedem, megmutatván azzal kegyelmetekhez való jóakaratomat. Ki, ha kegyelmetek közé recipiáltathatik,⁴⁴² nevezetes négy, és ugyan összeillendő (mint valami Dedalustól⁴⁴³ mesterségesen csinált quadriga⁴⁴⁴) atyafiai lesznek kegyelmednek Somogyban, úgymint egyik a megnevezett Kóbor, kinek fattya Marcaliban lábain futkos, kit a mi Patai Istvan⁴⁴⁵ püspökünk erkölcselenségeiért degradált⁴⁴⁶ is volt Kiskomárból. Második amaz bújdosó Csillag, ki felől constál kegyelmed előtt, hogy Koppányban⁴⁴⁷ egy bulyával latorkodott.⁴⁴⁸ Harmadik Georgius Ceglédi, ki leányát a töröknek eladta. Negyedik lesz az a segesdi perjurus⁴⁴⁹ et desertor. Azonkívül vannak még azon Somogyban két botránkozató életű ifjak,⁴⁵⁰ kik a mi synodusunkban compareálni büntetéstől való féltükben

⁴³⁹ hitvesét elhagyó

⁴⁴⁰ követemet

⁴⁴¹ árulót

⁴⁴² befogattatik

⁴⁴³ A görög mitológiában szereplő asztalos, képfaragó, aki feltalálta a fűrőt, a fűrész, a fejszét. Ő építette a krétai labirintust.

⁴⁴⁴ négyfogatú szekér

⁴⁴⁵ Patai István (1555–1637) tanulmányait Pápán és Tolnán végezte. 1573-ban Tolnán szentelték fel, és ez évtől Rohoncon szolgált, majd 1585-től Pápán lelkész. Legkésőbb 1605-től 1613-ig Batthyány Ferenc udvari prédikátora Rohoncon és Szalónakon. 1612. június 19-én a Dunántúli Református Egyházkerület püspökévé választották. 1613 ősztől veszprémi, 1623 nyarától pápai, 1624 elejétől kiskomári, majd 1626 júniusától ismét pápai lelkész. 1628 novemberében egyik műve miatt rá váró üldözés elől Belényesre költözött és lett a település lelkésze. Itt a bihari egyházmegye 1631-ben esperessé választotta. A szakirodalom négy művét, verseit és számos levelét ismeri. RMKT XVII/8. 176–181., 526–527. p.; ZOVÁNYI, 1977. 462. p. (Pathai István név alatt, nála halála időpontja: 1632. második fele.); KÖBLÖS–KRÁNITZ, 2009. 540. p.

⁴⁴⁶ tisztségétől megfosztott

⁴⁴⁷ Koppány (Somogy vármegye), ma Törökkoppány

⁴⁴⁸ ágyassal paráználkodott

⁴⁴⁹ hitszegő

⁴⁵⁰ Hevesiváni Orbán egresi és Bertóti (Berthóti) Márton szentmiklósi lelkészekről van szó, akik nem akartak elmenni a Kanizsai Pálfi János püspök által összehívott zsinatra, és lelkésztársaikat is azzal fenyegették, ha ezt megteszik a török bégnél beárulják őket. A püspök erről tudomást szerzett és 1632. május 16-án kelt levelében megfenyegette őket, ha valamelyik prédikátornak az ő árulkodásuk miatt baja esne, kiskomári katonákkal hozatja maga elé őket. THURY, 1998. 277–278. p. A püspök levele megtalálható a dunántúli református egyházkerület jegyzőkönyvében: EFK. Cat. VI. Relig. Tit. III. k. No. 1. fol. 290.

nem mertek, kiknek kezemre való kerítésemre bizonyos embereket bíztam. Ha őket kezemre keríthetem, büntetésük én gondom leszen, hol⁴⁵¹ pedig kezemre őket nem keríthetem, azután azokat is nem bánom, ha kegyelmedhez folyamodván kegyelmed recipiálja, sőt ugyan jó néven veszem, ha kegyelmed velük való aggódástól megment. Végezetre, hogy azt is egy néhány szókkal kegyelmednek megjelentsen, esék értésemre ugyanott az is, a kiskomári fő patronusnak⁴⁵² sárvári várban minémű mulatsága volt kegyelmeddel. Kegyelmed néminemű halott fölött való praedicationban⁴⁵³ őkegyelmét (amint neki kegyelmed felől referáltatott) publice⁴⁵⁴ kinevezte volt, hogy azt vallaná, hogy a Christusnak szájjal vétetett teste a secessusba⁴⁵⁵ menne. Ezt az a patronus kegyelmednek nem alacsony rendben való emberek előtt szemére vetette, és kegyelmedet erős beszédekkel urgeálván arra vitte, hogy kegyelmed tagadással mosdott ki belőle. Ezt (mi tagadás megbocsásson kegyelmed édes fraterem) kegyelmed felől ugyan mosolygással hallottam. Eszesen is cselekedte kegyelmed, mert azt tartják, hogy még a pogány török előtt is nincs hathatós bentség mint e egynéhány szó: Nem tudom, nem hallottam, nem láttam, nem mondottam. Ez az, mit a mi magyarjaink szoktak mondani: Törvényben is tagadás jó. Nem is derekas észszel cselekedte volna, ha szintén cselekedte volna is, ha arra az emberre azt fogta volna kegyelmed, ami nem az ő vallása, mert hagyom én azt a kegyelmed conscientijára, hogy senki a mieink közül assective⁴⁵⁶ azt nem mondja, hogy Corpus Christi ore comestum vadit in secessum, hanem ab absurdo perita consequentia.⁴⁵⁷ Urunknak amaz mondásából, Omne quod in os intrat, in ventrem vadit, et in secessum emittitur⁴⁵⁸ szoktunk így kegyelmedek ellen argumentálni.⁴⁵⁹ Omne quod in os intrat, in ventrem vadit, et in secessum emittit. Atqui Corpus Christi in os intrat. Ergo. Corpus Christi in ventrem vadit, et in secessum emittitur. Maior praepositio est Salvatoris. Minor vera. Conclusio ex duabus praemissis ultro sequitur. Quae quidem conclusio cum sit absurdissima, merito erit censenda etiam praepositionum alter ultra scilicet vel maior vel minor, non autem certe maior. Sequitur ergo quod sit minor. Quod nempe Corpus Christi in os intret.⁴⁶⁰ Ami azért nem a mi vallásunk. Ezután is ne tekerjen

⁴⁵¹ ha

⁴⁵² Sárkány István kiskomári főkapitánynak

⁴⁵³ ígehirdetésben

⁴⁵⁴ nyilvánosan

⁴⁵⁵ árnyékszékbe

⁴⁵⁶ utánzólag

⁴⁵⁷ Krisztus teste a szájból megemészte az árnyékszékbe jut, hanem visszasan okos következtetéssel

⁴⁵⁸ Mt. 15,17. „Mégsem értitek-é, hogy minden ami a szájon bemeget, a gyomorba jut, és az árnyékszékbe vettetik.”

⁴⁵⁹ érvelni

⁴⁶⁰ Minden, ami a szájon bemeget, a gyomorba jut, és az árnyékszékbe vettetik. Ámde Krisztus teste a szájon bemeget. Tehát: Krisztus teste a gyomorba jut, és az árnyékszékbe vettetik. A nagyobb feltevés a Megváltó [szava]. A kisebb igaz. A következtetés a két feltevésből egyenesen következik. És bár legyen ez a következtetés a legvisszásabb, méltán lehet úgy gondolni, hogy a feltevések közül az egyik, mármint

kegyelmed valami kordából⁴⁶¹ való kötelet, mellyel azt igyekeznék reánk kötni, hogy így a kegyelmed candorja és modestiája⁴⁶² előttünk naponként világosabban kitessék. Nem búsitom kegyelmedet több szóval. Ezeket is ágyban fekvén podagrának⁴⁶³ sikátó⁴⁶⁴ fájdalmai között dictáltam,⁴⁶⁵ és ugyan úgy tetszett, hogy e levéldictálásnak meditatioi⁴⁶⁶ között mintha veled szemben beszéltem volna, annyi ideig nem kevésé ugyan megenyhüdtöm fájdalmaimnak élessége. Kegyelmednek kívánok Istentől mind a kegyelmed kedves háza népével egyetemben jó egészséget, és tisztének elkövetésében Istenes és nem praeposterus zelust.⁴⁶⁷ Kegyelmed engem ezután is régi jóakaró atyafiának és barátjának ismerjen. His eandem reverendam dominationem vestram una cum suis pro animi sententia valere syncere exopto. Datum Gissingae in ipso Ascensionis Domini festo. Anno 1632.

Reverendae et clarissimae dominationis vestrae

Frater et amicus veteranus

Johannes Paulidis Caniseus⁴⁶⁸

**12. Dunántúli református esperesek és alesperesek Nádasdy Pál Vas vármegye főispánja, Dunántúli kerületi főkapitány, a Kani-
zsával szembeni végek főkapitánya és császári és királyi taná-
csoshoz. Szecsőd, 1632. április 1. Lelőhelye: fol. 286–288.**

Illustrissime comes ac domine domine nobis gratiosissime.

Post debitam salutis praestationem humillima procerum nostra suffragia devote recommendamus.⁴⁶⁹

Látogassa a felséges Úr Isten minden kívánsága szerint való lelki, testi jókkal nagyságodat, mind a nagyságod kedveseivel egyetemben.

Hogy Zarkóczi Sámuel praedicator miatt minekünk aggasztáló⁴⁷⁰ gondokkal magunkat fárasztanunk kell, az Istentől rajtunk azért való sanyargatásának ismerjük lenni, hogy mi Sámuel az egyházi szent tisztre felvettük, és e sanyargatás által tanít Isten bennünket, hogy az embereknek megválogatásában ezután okosabbak és szemesebbek legyünk. Beteljesedett rajtunk

a nagyobb vagy kisebb, magától az, de nem bizonyosan a nagyobb. Ebből az következik, hogy a kisebb. Mert hát nyilván Krisztus teste bemegy a szájon.

⁴⁶¹ bélhúrból

⁴⁶² becsületessége és tisztessége

⁴⁶³ köszvénynek

⁴⁶⁴ éles

⁴⁶⁵ mondtam tollba

⁴⁶⁶ gondolatai

⁴⁶⁷ visszás buzgóságot

⁴⁶⁸ Ezekkel kívánom, hogy tisztelendő uraságodnak az övével együtt lelke szándékával jó egészsége legyen. Kelt Németújváron az Úr mennybemenetelének ünnepén. Az 1632. évben. Tiszteletreméltó és jeles uraságodnak testvére és régi barátja Kanizsai Pálfi János.

⁴⁶⁹ Méltóságos gróf úr, nekünk legkegyelmesebb urunk. Kijáró üdvözlötünk után magas szolgálatunk, alázatos könyörgéseinket kegyesen ajánljuk.

⁴⁷⁰ aggasztó

amaz szokott mondás: Ictus piscator sapit.⁴⁷¹ Mert noha felőle nálunk tudva volt, hogy lopásáért a németújvári várban arestumban⁴⁷² tartatott, de azonkívül több gonoszságait mi nem tudtuk, sem felőle (Amelyről megvalljuk, hogy bennünk nagy oscitantia et inconsiderantia⁴⁷³ volt. De nincs oly eszes, ki valaha meg nem csalatnék.) úgy, amint kellett volna nem tudakoztunk, mert superintendensünket sok utána való járásával szintén eluntatta volt. Azért, minthogy külső alázatosságát és poenitentia⁴⁷⁴ tartását előttünk mutatta, (mi szívét nekie nem láthattuk) azt látván, sokaknak mellette való törekedésére, oly reménységgel, hogy minden előbbeni vásottságainak⁴⁷⁵ ellene mondván, az Isten Ecclesiában hasznos edény igyekezik lenni, a praedicatori szent hivatalra felvettük volt, gondolván azt, hogy lám Szent Máté⁴⁷⁶ is sokakat megcsaló és nyomorító vámos volt, mindazonáltal Isten azt nem nézte, hanem kegyelméből az apostoli méltóságos tisztre felvette, és szent életű, hasznos tanító lett belőle, mert az Isten e drága rendre senkit méltót nem talált, hanem akik méltónak látszottanak, avagy látszatnak, azokat ő tette arra méltókká. Minek utána azért köztünk a praedicatorságra felszenteltetett, (ugyanakkor maga szabad jó akaratából a mi helvetiai confessionkra,⁴⁷⁷ mint akármelyikünk, erős esküvéssel ő magát kötelezte) azután szava meghihető⁴⁷⁸ emberek által esett értésünkre, hogy lopása miatt Sárvárra is csapdába esett volt, és nagyságod, mint az Istennek két kőtábláját oltalmazó, s igazságszerető fő magistratus, törvény szerint meg is büntette volna, ha a tőle megkárosított emberrel való transactio és contentálás⁴⁷⁹ szerint, sok fő emberek törekedése által élete nagyságodtól meg nem nyeretett volna. Ami illeti praedicatorságában való életét is, azzal felőle való jó reménységünket naponként csalatkozattá és fogyatkozattá, ő magát botránkozottató részszégre adván, mely miatt kétség nélkül érdemlett büntetéstől való féltében (minthogy az ördög a gonosz embert egy vétekből másíkba szokta vinni) arra vetemedett, hogy azt a hitet, melylyel a mi helvetiai confessionkra erősen megesküdt, álhatatlanul megszegné, magát a mi superintendentiánk alól titkon kivenné, és Bertalan püspök⁴⁸⁰ urunkhoz újabb esküvéssel csatlaná⁴⁸¹ és kötelezné. Mely dolgot benne, midőn patronusai közül némelyek eszükbe vették volna, superintendens urunknak Németújvárra sietséggel tudására⁴⁸² adták, ki, mint Sámuelnek (még akkor) legitimus praelatusa és competens bírāja siketségre e dolgot nem vevén jött Körmendre, és ott létében, abban, hogy Sámuelhez nyúlna ilyen modust fundamentumával⁴⁸³ cselekedetének azt

⁴⁷¹ Kárán tanul az okos.

⁴⁷² börtönben

⁴⁷³ restség és gondatlanság

⁴⁷⁴ bűnbánat

⁴⁷⁵ csintalanságainak

⁴⁷⁶ Máté evangélista

⁴⁷⁷ református vallásunkra

⁴⁷⁸ szavahihető

⁴⁷⁹ egyezés és követelés

⁴⁸⁰ Berthalan – Kis Bertalan evangélikus püspök

⁴⁸¹ csatolná

⁴⁸² tudtára

⁴⁸³ alapul

vette föl, hogy Sámuel ha szintén elhajlott volna is, de még az ő inspectioja alól ki nem költözött, azért (minthogy országunk végezése szerint minden praedicatornak bizonyos superintendensének kell lenni, és mindenik superintendensnek az ő inspectiojának határán belül jurisdictioját⁴⁸⁴ exerceálni, és esküvése ellen valami botránkozást indító ministert 2dum leges⁴⁸⁵ ecclesiasticas coerceálni szabad, sőt ugyan tisztében, melyre meg-
 esküdt, járó dolog) ő neki is szabad volna Sámuel e cselekedetért előfog-
 ni,⁴⁸⁶ és felőle megexaminálni,⁴⁸⁷ ha az ugy vagyon-e avagy nincs, és őtet senki ezért méltán nem vádolhatná, mint ha tisztén kívül cselekednék, avagy sarlóját a más ember vetésébe elégítené. Ezt fundamentumul felvet-
 vén küldött ki 22 die martius⁴⁸⁸ Szecsődre két praedicatorokat, kik mellé a kör-
 mendei vajdától kért három hajdúkat, a végre, hogy ha mire kelne⁴⁸⁹ a
 dolog, együgyű praedicatorokat, kiváltképpen Sámuelnek durcás felesége
 ellen oltalmaznák, ki ne talánd aszaggal⁴⁹⁰ is kiverni kezdené őket a házból.
 Mellettük írt a patronusoknak credencialist,⁴⁹¹ és nekik meghagyta, hogy
 legelsőben is a patronusokat megkeressék, azokkal együtt menjenek a
 parochialis⁴⁹² házba, Sámuelhez, és azok jelenlétében s hallására proponál-
 ják⁴⁹³ neki a követséget, tőle megtudakozzák, hogy ha igaz volna-e, hogy
 tőlünk desciscált,⁴⁹⁴ és ha fateálja,⁴⁹⁵ magát bátor meg ne fogják (mert a
 superintendensnek a rabtartáshoz sem ereje sem módja nincs), hanem az
 ordinatiokor⁴⁹⁶ neki adott mi testimonialisunkat⁴⁹⁷ tőle előkérjék, és mitő-
 lünk mutuáltatott⁴⁹⁸ könyveit, patronis non renuentibus⁴⁹⁹ Kőrmendre
 őhozá behozzák, de a patronusok ellenzése ellen semmit ne cselekedjenek.
 A legatusok mind ez instructio⁵⁰⁰ szerint procedáltak. Együtt a
 patronusokkal mentek Sámuelnek házához, azok hallatára beszéltek vele, ő
 nem tagadta a dolgot. Ezek, noha kívánták, hogy a testimonialist előadja,
 de nem adta. Ugyanazért semmi marhájához nem nyúltak, mert a
 patronusok arra kötötték magukat, hogy in festo annunciationis⁵⁰¹ együtt
 levén az egész fára⁵⁰² közönségesen végeznek e dolog felől, és tetszésük s

⁴⁸⁴ joghatóságát

⁴⁸⁵ második törvény

⁴⁸⁶ elővenni

⁴⁸⁷ megvizsgálni

⁴⁸⁸ március 22. napján

⁴⁸⁹ fordulna

⁴⁹⁰ szeméttel, trágývával

⁴⁹¹ megbízólevelet

⁴⁹² lelkészlak

⁴⁹³ hirdessék ki

⁴⁹⁴ elpártolt

⁴⁹⁵ elismeri

⁴⁹⁶ felszenteléskor

⁴⁹⁷ bizonyoságlevelünket

⁴⁹⁸ kölcsönzött

⁴⁹⁹ patrónusok tiltakozása nélkül

⁵⁰⁰ utasítás

⁵⁰¹ angyali üdvözlés ünnepén, azaz március 25-én

⁵⁰² gyülekezet

végezésük mi legyen superintendensünket certificálják felőle.⁵⁰³ És e válasszal tértek meg a legatusok dominus superintendenshez. Itt, igazság szerető úr, bátor, nagyságod tegyen felőle ítéletet, ezekben mit vétett olyat a mi superintendensünk, amelyért nagyságodtól haragot érdemelne? Nem tiszte szerint cselekedte, ha Sámuel az ő inspectioja alól Bertalan urunk püspöksége alá elköltözött volna, és oda küldött volna reá a mi superintendensünk, úgy határa kívül lépni mondathatnék, és úgy lehetne dolga feddendő, melyet mindazáltal ő nem cselekedett. Kérdezze meg valaki Bertalan urunktól, ha az őkegyelme inspectioja alatt lévő ministerek közül valaki, aki az augustana confessiora⁵⁰⁴ megesküdt, mihozzánk adná magát, és őkegyelme azt bizonyosan eszébe venné, míg az ő inspectiojának határán belül, helységben tapasztalná, vajon szándákát végbe hamar békével vinné? Vajon nem élne-e az ellen a püspöki méltósággal (sőt a nagyságod pajzsa alól vitézkedvén), aligha még sárvári fogságba is el nem vitetné? Ha azért őkegyelme sem szenvedné el vállvonítással valamely praedicatornak elpártolását, hanem hozzányúlna, és azért magát méltán feddendőnek lenni nem ítélné. Egy jó lelkiismeretű ember is a mi superintendensünket azért méltán nem kárhoztathatja, mivel, tiszte szerint Sámuelnek elpártolását akarta remorálni.⁵⁰⁵ Nem is cselekedett azután is, hogy a legatusok Szecsódról megjöttek, semmit privato affectu⁵⁰⁶ ellene, hanem mint superintendens félvén azon, hogy Sámuel az ő gonosz példájával a szecsódi ecclesiát corrupálja, ad 1 die Aprilis particularis synodust promulgált⁵⁰⁷ Szecsódre, nem annyira Sámuelre, mint az ott levő ecclesiáért. A synodusnak promulgatioja⁵⁰⁸ mellett becsületes senior tár-sunkat küldötte Szecsódre, ki által mind a fárát, mind Sámuelet assecurálta,⁵⁰⁹ hogy ő nem azért gyűjti oda a synodust, hogy vagy magát megfogná, vagy marháját elpraedálná,⁵¹⁰ hanem kiváltképpen a fárát akarja megvesztegetesétől intésével oltalmazni, és tőle elpártolásnak okait megérteni. De Sámuel mégis a synodus terminusának előjövése alatt, conscientiae stimulis agitatus,⁵¹¹ nagyságodhoz, mint főispánhoz confugiált,⁵¹² és nagyságodat csuda mely sinistre⁵¹³ informálta. Melytől indítatván nagyságod arra dimittálta⁵¹⁴ magát, hogy a mi synodusunknak napjára Szecsódre, hallatlan példával, banderiumot⁵¹⁵ és seculare brachiumot küldene, mi végre, azt nagyságod tudja. Maga, mind mi, s mind a mi superintendensünk mindenkor oly engedelmességgel volt, s vagyon is nagyságodhoz, hogy nagyságodat fő magistratusának és

⁵⁰³ róla

⁵⁰⁴ evangélikus vallásra

⁵⁰⁵ akadályozni

⁵⁰⁶ saját érzelemből

⁵⁰⁷ a szecsódi gyülekezetet elcsábítja, április 1. napjára részssinatot hirdetett

⁵⁰⁸ hirdetése

⁵⁰⁹ biztosította

⁵¹⁰ elzsákmányolná

⁵¹¹ lelkiismeret-furdalása miatt

⁵¹² folyamodott

⁵¹³ rosszul

⁵¹⁴ hatalmazta fel

⁵¹⁵ fegyveres csapatot

patronusának ismervén, csak a legkisebbik szolgája által való üzenetére is, nagyságodnak igazságos dologban kész obsecundálni.⁵¹⁶ Azért nagyságodtól mi inkább azt várjuk, hogy nagyságod minket superintendensünkkel együtt a mi igazságunkban, s vékony állapotunkban kegyesen protegálna.⁵¹⁷ Mivelhogy nagyságod sine personarum respectu,⁵¹⁸ szegénynek, boldognak, s azonképpen minekünk is megesküdt, és köteles oltalmazásunkra, holott⁵¹⁹ mi is minden vasárnapon egyéb keresztyén patronusok között nagyságodért is szoktunk Istennek közönségesen imádkozni, nagyságodnál annak okaért Sámuel vádolásának nem kellett volna hiedelmesnek lenni,⁵²⁰ mert semmi nem volt igaz benne, amint ugyanazon synoduskor in facie loci,⁵²¹ sok fő emberek jelenlétében nyilván⁵²² megbizonyosodott. El annyira,⁵²³ hogy Sámuel ügyének igazságához nem támaszkodhatván, noha igaz elegendő oltalom volt mellette, melyhez képest semmi erőszaktételtől nem kellett volna félni, de még csak elő sem mert jönni, hanem bújdokolt és lappangott. Semmit egyebet tőle superintendensünk nem kívánt, hanem csak azt, hogy a mi testimonialisunkat nekünk visszaadja, holott⁵²⁴ immár tőlünk elhajlott, nincs hozzá semmi igazsága, azért nem akarjuk, hogy azzal éljen, hanem azoktól vegyen testimonialist akikhez csatolta ő magát. Ha tőlünk elszakadt, ám tarcsa dolgát, aggodjék Bertalan urunk is vele, megismerheti őkegyelme, Sámuel minémű ember legyen. Mi ugyan könnyebbségnek tartjuk mikor efféle emberek, mint ő kivetemednek közlünk. Eből mindazáltal, midőn a büntetéstől való féltében valamely minister egyik superintendentiából a másikba praetextu confessionis transfugiál,⁵²⁵ és egyik superintendens a másiknak fugitivusát⁵²⁶ annak injuriájával recipiálja, minémű abusus⁵²⁷ és vétkekre való licentia emergálhasson,⁵²⁸ nagyságod eszessége könnyen megítélheti. Mi, ha szintén Bertalan urunk alól valamely erkölctelen minister büntetéstől félvén közinkbe adná is magát, bona fide⁵²⁹ mondjuk, hogy coetusunkban⁵³⁰ nem recipiálnánk. Minek okaért nagyságodat az egy elő Istenért kérjük, hogy nagyságod a mi superintendensünket igazságában oltalmazza, hogy az ő határán belül az ő tisztét, melyre megesküdt szabadosan exerceálhassa, és a mi kicsiny coetusunkat dirigálhassa.⁵³¹ Tudja azt nagyságod, hogy az ő tisztében való megháboríttatása mind az egész coetusunkra tendál, és az ő személyében

⁵¹⁶ kedvében járni

⁵¹⁷ oltalmazna

⁵¹⁸ személyválogatás nélkül

⁵¹⁹ mert

⁵²⁰ hinni

⁵²¹ a helyszínen

⁵²² teljesen

⁵²³ oly annyira

⁵²⁴ mert

⁵²⁵ vallás ürügyén átszökik

⁵²⁶ szökevényét

⁵²⁷ felhasználás

⁵²⁸ szabadság támadhasson

⁵²⁹ jó hittel

⁵³⁰ társaságunkba

⁵³¹ vezethesse

mindnyájan mondattatunk injuriát szenvedni. Annak felette senkinek superintendensünk ellen való méltatlan panaszát és vádolását nagyságod be ne vegye, hanem egyik fülét őkegyelmének tartsa, mivelhogy mi őkegyelmét oly jó conscientiájú embernek ismerjük lenni, hogy semmit, privato affectu, a mi consiliumunk⁵³² nélkül, tisztén kívül cselekedni, és sarlóját más vetésébe bocsátani nem igyekezik. A nagyságod mi superintendensünkhöz való jó akaratát, mi egész coetusul Isten imádásunkbeli szolgálatunkkal igyekezünk nagyságodnak meghálálni. His eandem illustrissimam magnificentiam vestram una cum sibi dilectissimis, gratiosae Jesu Christi protectioni devote recommendamus, qui eandem in ecclesiarum evangelicarum emolumentum diutissime conservet. Datum in Szecsőd in nostra synodo particulari 1 die Aprili anno 1632.

Illustrissimae magnificentiae vestrae

Cientes debita submissione addictissimi.

Ecclesiarum orthodoxarum helveticae confessionis in comitatibus
Cis Danubianis existentis seniores, proseniores
caeterique ministri.⁵³³

⁵³² tanácskozásunk

⁵³³ Ezekkel nagyságodat szeretettel együtt buzgón Jézus Krisztus nagylelkű gondoskodásába ajánljuk, hogy ő az evangéliumi egyházak épületét hosszasan megőrizze. Kelt Szecsődön a mi részszinatunkon az 1632. év április 1. napján. Nagyságodnak elkötelezett alázatos odaadó szolgái, a dunáninenni vármegyék igazhitű helvét hitvallású egyházainak esperesei, alesperesei és többi lelkészei.

